



DET TEOLOGISKE  
MENIGHETSAKULTET

# Det er roten som bærer greinene

Et studie av norske kristnes refleksjoner om jødiske røtter og feiring av  
løvhyttefesten.

**Anne Synnøve Ropstad**

**Veileder**

Liv Ingeborg Lied

*Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved  
Det teologiske Menighetsfakultet og er godkjent som del av denne utdanningen*

Det teologiske menighetsfakultet, vår 2015

AVH5050: Masteravhandling (30 ECTS)

Lektorprogram i RLE; religion og etikk og samfunnsfag



## Innholdsfortegnelse

<b>Forord</b> .....	<b>4</b>
<b>1. Innledning</b> .....	<b>5</b>
<b>1.1 Bakgrunn for oppgaven</b> .....	<b>7</b>
<b>1.2 Metode og materiale</b> .....	<b>8</b>
<b>1.3 Teori: Kulturelt minne</b> .....	<b>11</b>
1.3.1 Kulturelt minne .....	11
<b>1.4 Tidligere forskning</b> .....	<b>15</b>
<b>1.5 Løvhyttefesten</b> .....	<b>16</b>
1.5.1 I gammeltestamentlig tid .....	16
1.5.2 I nytestamentlig tid .....	18
1.5.3 I jødedommen i dag.....	18
1.5.4 I Norge i dag.....	19
<b>1.6 Den norske Israelsmisjonen</b> .....	<b>20</b>
<b>1.7 Oppgavens struktur</b> .....	<b>21</b>
<b>2. Analyse</b> .....	<b>23</b>
<b>2.1 «Oss og dem»</b> .....	<b>23</b>
2.1.1 Hvem er «vi» og hvem er «de»? .....	24
2.1.2 Jøde - en religion eller en betegnelse på et folk?.....	26
2.1.3 Skrift møter tradisjon .....	29
2.1.4 Respekt og oppgjør for «gammel gjeld» .....	32
<b>2.2 Skriftbelegg og tradisjon</b> .....	<b>34</b>
2.2.1 Herrens høytid.....	34
2.2.2 Nordisk salmetradisjon .....	37
<b>2.3 Røtter og tradisjoner</b> .....	<b>38</b>
2.3.1 «Det er roten som bærer greinene» .....	38
2.3.2 Jødiske eller«Bibelske» røtter? .....	40
<b>2.4 Gir røttene rettigheter?</b> .....	<b>42</b>
2.4.1 Hva får en norsk kristen til å se til jødene og deres tradisjoner?.....	43
2.4.2 Hvorfor skal en norsk kristen feire løvhyttefesten? .....	46
2.4.3 «Rettigheter» til jødene tradisjoner.....	50
<b>2.5 «Dypt tenkende og lekende inn i høytiden»</b> .....	<b>52</b>
2.5.1 Liv og tro - høytider som pulsen i livet og året.....	52
2.5.2 Lekende og tenkende – motsetninger eller utfyllende? .....	54
2.5.3 Import av gledesfester i et videre perspektiv .....	56
2.5.4 Løvhyttefesten og norsk hyttetradisjon.....	57
<b>2.6 Løvhyttefesten i en eskatologisk ramme</b> .....	<b>58</b>
2.6.1 Sakarja 14 .....	59
2.6.2 Israel og frelsen.....	60
<b>3. Avslutning</b> .....	<b>64</b>
<b>Litteratur</b> .....	<b>66</b>

## Forord

For meg ble det å skrive masteroppgave en spennende reise. Jeg har truffet tre åpne og reflekterte mennesker som brenner for noe, og som har et ønske om å leve nær sin Gud og bringe hans kjærlighet ut til andre mennesker. Jeg er stolt og takknemlig for at de har delt sine tanker og refleksjoner om et tema ikke mange andre har skrevet så mye om. Takk til Den norske Israelsmisjon som lot meg ta utgangspunkt i deres organisasjon, og særlig takk til Generalsekretær Rolf Gunnar Heitmann og assisterende generalsekretær Jorunn Andestad Langmoen som hjalp meg underveis.

Takk til familien min for at de har holdt ut denne tiden, og lagt til rette for at jeg skulle få fullført oppgaven min. Til slutt er jeg utrolig takknemlig for veilederen min, Liv Ingeborg Lied. Takk for all oppmuntring og veiledning til å jobbe videre med noe jeg brant for. Takk for at du ikke gav meg opp, men at du alltid hadde en vei videre!

# 1. Innledning

Denne oppgaven handler om norske kristnes oppfatning av jødiske røtter og om deres refleksjoner rundt muligheten for å feire løvhyttfesten. Jeg har intervjuet tre personer tilknyttet Den norske Israelsmisjonen, og med utgangspunkt i deres refleksjoner vil jeg fokusere på to spørsmål som utgjør problemstillingene i denne oppgaven: *Hvordan reflekterer tre norske kristne i Den norske Israelsmisjonen om sine jødiske røtter, og om grunner til at norske kristne bør feire løvhyttfesten?*

De fleste kristne har ikke videreført feiring av løvhyttfesten på samme måte som påske og pinse. Noen kristne markerer den, kanskje særlig i jødekristne miljøer, og noen kristne drar til Israel under høytiden. Men for majoriteten er det ikke en viktig feiring. To av de tre store høytidene Det nye testamente hevder at Jesus pleide å feire er innarbeidet i kristne tradisjoner, men hvorfor ikke den siste? Informantene mine er åpne for en diskusjon om å innføre løvhyttfesten i den norske kristne høytidskalenderen. De trekker inn flere ulike aspekt som jeg trekker inn for å lage et bredt bakteppe for å kunne besvare problemstillingen.

Løvhyttfesten var en av de tre store valfartshøytidene hos jødene på den tiden en regner med at Jesus levde. Sammen med pinse og påske var løvhyttfesten en høytid som mange dro til Jerusalem og tempelet for å feire. Løvhyttfesten var blant annet feiringen av siste innhøstningen og preget av glede. Fremdeles står alle de tre høytidene sentralt i jødedommen.<sup>1</sup> De kristne har videreført påske- og pinsefeiringen i tillegg til at feiringen av Jesu fødsel, julen, er sentral. Løvhyttfesten, derimot, er det få som har hørt om, men dette er en høytid som informantene mine kjenner godt; enten gjennom sin tilknytning til Den norske Israelsmisjon (DNI), ved reiser til Israel eller på andre måter. Jeg utfordrer dem på om norske kristne bør feire løvhyttfesten i Norge i dag, og i tilfelle hvorfor. De er alle opptatt av forholdet mellom de tradisjonelle jødiske høytidene og de kristnes høytider i dag. Det har mye å si for dem at påsken og pinsen er feiringen som eksisterte allerede før Jesus kom. De peker på at bakgrunnen for høytidene var en litt annen, men mye av symbolikken er den samme.

---

<sup>1</sup> Groth 2000:167

Hvis vi ser på påska som et eksempel, så handler den for jødene om utferden av Egypt. For de kristne handler den også om at de mener Jesus døde på korset og stod opp igjen for å sone menneskers synder. En parallell til jødenes feiring ligger i oppfatninger om Guds frelsesgjerning. I Egypt reddet han israelittenes førstefødte fra dødsengelen ved at de strøk blodet fra et lam de ofret, på dørkarmene. I den kristne påsken er det Jesus som er offerlammet. For informantene mine er koblingen mellom de to fortellingene viktig. Det er den ikke for alle kristne, mange kjenner ikke til den en gang. Hvorfor er denne koblingen så viktig for noen?

Tittelen på oppgaven min: «Det er roten som bærer greinene» er det informantene min, Lars, som har hentet fra Paulus' brev til Romerne kapittel 11 vers 18 i Det nye testamentet (NT)<sup>2</sup>. Paulus bruker bildet for å beskrive forholdet mellom hedninger og jøder. Lars uttrykker at han deler Paulus sin sorg over at jødene har alt, men at de ikke tror på Jesus, og mener vi må se på Paulus sin advarsel om at hedningene ikke må bli for store på det. Han vet at bare under en prosent i Israel i dag er kristne. Likevel presiserer han at det er de som representerer roten, og hedningkristne får aller nådigst lov til å være greiner på dette treet. Det er treet's rot som bærer greinene, men hva er roten i denne sammenhengen? Hva er det som gjør at en norsk kristen «gråter» for at det jødiske folk skal «bli frelst»? Er ikke dette kulturimperialisme? En jøde som blir kristen, kan han da lenger kalles en jøde? Dette er spørsmål vi også kommer inn på fordi de er viktige for å belyse bildet av hvordan informantene ser på sin tro og forankring i Bibelen og historien.

Aleida Assmann (2010) er kjent for teorien om kulturelt minne, beskrevet blant annet i artikkelen «Canon and Archive». Den handler om noen av mekanismene knyttet til hvorfor noe blir med en kultur videre, mens annet blir glemt. Informantene snakker alle om kristnes bibelske eller jødiske røtter. De mener at de mister mye av innholdet i det de leser i Bibelen sin i dag, ved at de ikke har kjennskap til hva som skjedde på Jesu tid, og hvordan de tenkte da. Jeg vil bruke Assmanns teori for å forstå bedre

---

<sup>2</sup> Heretter blir bibelreferanser referert etter denne malen: Rom 11.16

hva informantene mine mener, men også se på om det er noen av mekanismene denne teorien beskriver som kan være med å belyse hvordan den norske kristne trosutøvelsen er blitt forskjellig fra de første kristnes måte å leve som kristne. Ved hjelp av teorien om kulturelt minne vil jeg også prøve å se på om informantene vil tilbake til en oppfattet historisk kristendom, og dermed avskrive utviklingen som har vært fram til i dag, eller om det er andre måter å se det på.

## 1.1 Bakgrunn for oppgaven

Bakgrunnen for at jeg har valgt dette temaet for denne oppgaven er nettopp alle disse spørsmålene. Jeg sitter som vararepresentant i Landsstyret til Den norske Israelmisjonen (DNI). Da intervjuene som er grunnlaget for analysen min ble gjennomført, var jeg fast medlem. Jeg er likevel ikke «gammel» i organisasjonen. Jeg kommer ikke fra en familie med sterk tilknytning, hverken til DNI eller Israel, noe som det virker som ofte er inngangen til å bli aktiv. Det var heller ikke en sterk brann for hverken landet eller saken som fikk meg engasjert. Det var heller en nysgjerrighet etter jeg hadde møtt flere personer sterkt involvert i begge deler. Det som fascinerte meg mest var nok i hovedsak tre ting, der to av dem hadde klar sammenheng. For det første hadde de alle en brennende iver for at jødene måtte bli kristne; at evangeliet måtte tilbake til utgangspunktet; til røttene. DNIs ungdomsorganisasjon heter return2sender, og de fleste jeg har snakket med er begeistret for dette navnet, fordi de tenker at det er nettopp det det dreier seg om. Men det som var så fascinerende var at disse jødene som ble kristne, de ble jo ikke kristne, de ble «messianske jøder» eller «Jesus-troende jøder». Alt dette gjorde at jeg måtte tenke; for det å få en jøde til å tro på Jesus, det var vel ikke mindre enn et klart og tydelig eksempel på at misjon det er kulturimperialisme? For hva var vel en jøde hvis han plutselig begynte å tro på Jesus? Jøder er jo ikke bare praktiserende av en religion, de oppfatter seg som et folk. Hva ville det komme til å gjøre med samholdet og identiteten deres, som de har klart å beholde gjennom år med undertrykkelser, holocaust og spredd i diasporaen? Og så de fellende argumentene: Jesus var jo jøde! Paulus var jo jøde! De første kristne var jo jøder alle sammen! Ingenting av dette hadde jeg noen gang brukt tid på å reflektere over. Jeg var jo enig i at de trengte et land, men for det første hadde de ingenting med meg å gjøre i det hele tatt. Jo, jeg så jo at jøder og kristne hadde

samme Gud, i alle fall i starten, men det var det. For det andre så brydde det meg rett og slett ikke, eller kanskje rettere: jeg orket ikke å ta stilling i konflikten. For meg var jødene et politisk tema. Men dette førte meg inn i det andre temaet; disse røttene. Plutselig skulle liksom *jeg* ha et slektskap til jødene? Hvor kom det fra? Den tredje tingen som fascinerte meg var at de menneskene jeg møtte også brant for at jøder og palestinere skulle leve i fred med hverandre og respektere hverandre, men aller mest at de tenkte at det eneste som virkelig kunne løse konflikten i praksis var kjærligheten i Jesus Kristus. Alt dette var nye tanker for meg, og da jeg skulle velge tema for masteravhandlingen min visste jeg at den måtte handle om noen av disse tingene. Til slutt landet jeg på de første temaene, jeg ville prøve å finne ut mer om hva som lå i dette med de jødiske røttene. Jeg har alltid vært interessert i høytider, ritualer og trosuttrykk. Da jeg hørte om de tre valfartshøytidene, og at kristne har tatt med seg to, men ikke den tredje, ble dette en både interessant og naturlig inngang for meg. Jeg ville gå i dybden, høre hva folk tenkte og hvorfor. Jeg fant ut at den beste måten for det var å bruke dybdeintervjuer som metode.

## 1.2 Metode og materiale

Metoden jeg har brukt er kvalitativ. Jeg har gjennomført tre semistrukturerte intervjuer. Jeg har brukt en intervjuguide<sup>3</sup> med seks hovedtemaer. Jeg hadde flere under spørsmål på hvert tema som jeg sørget for ble dekket underveis i intervjuet. Det var viktig for meg at informantene fortalte mest mulig ut i fra egne refleksjoner, men jeg fulgte opp med spørsmål der jeg trengte mer informasjon. Intervjuene ble tatt opp på telefonen min etter samtykke med informantene. Dette gjorde intervjusituasjonen bedre for meg, for da kunne jeg i større grad konsentrere meg om hva de sa og mindre om å ta notater. På den andre siden kunne det selvfølgelig gjort at informantene ble påvirket fordi de visste at alt de sa ble tatt opp. Men jeg føler ikke at dette var et problem, samtalene fløt naturlig og ingen ble nevneverdig påvirket av opptaket.

To av intervjuene ble gjennomført hjemme hos informantene, mens det tredje var på kontoret til informanten. De to første varte i overkant av en time. Det siste intervjuet,

---

<sup>3</sup> vedlegg 1



det som var på kontoret til informanten, var litt annerledes. Han hadde satt av veldig god tid til meg, og jeg har nesten tre timer med opptak fra denne samtalen.

Jeg har intervjuet tre personer som har vært aktive i Den norske Israelsmisjonen (DNI) i flere år. De har vært sentrale både i arbeidet i kretsene sine og på det nasjonale nivå. Noen av dem er eller har vært ansatt i organisasjonen. Grunnen til at jeg har valgt disse tre er at jeg vet at de har vært med på å arrangere løvhyttefesten i Norge, eller de har jobbet med høytiden og har tanker om den. Det de har felles er at de er omtrent på samme alder, og de har vært tilknyttet DNI, på ulike måter over lengre tid. DNI er en forholdsvis liten organisasjon. Den har sitt hovedfokus på det jødiske folket, både i Israel og en del tidligere østeuropeiske land, blant annet Romania og Ukraina. Det er ikke en politisk organisasjon og har ikke noen agenda knyttet til staten Israel. Mål og visjon er å fortelle jøder om Jesus.<sup>4</sup> Samtidig som informantene mine deler dette, kommer de fra ulike steder i landet, de har ulik kristen bakgrunn og kirketilknytning og har ulike yrker. Felles for dem er at de på en eller annen måte deltar i kristen formidling.

Jeg har intervjuet to kvinner og en mann. Den første kvinnen, «Grethe», har ikke selv gjennomført løvhyttefesten i Norge. Hun har imidlertid jobbet mye med presentasjoner av denne høytiden, og har veldig mange forslag og tanker om hvordan man skal feire den, men ikke minst om hvorfor man skal feire den i Norge. Hun har jobbet mye med alle de tre store valfartshøytidene til jødene, og sett på hvorfor og hvordan kristne i dag kan feire dem. Hun har mye erfaring med kristne, og det hun kaller messianske miljøer som hun definerer som jøder som tror på Jesus, både i Israel og andre land. Det har hun både privat og gjennom DNI. Den andre kvinnen, «Eva», har i tillegg til å arrangere løvhyttefesten i kristne sammenhenger også erfaring fra skoleverket. Hun har en løvhytte som er designet og laget for å enkelt kunne tas opp og ned og fraktes i bil. Den siste informanten min, «Lars», er kanskje han som har jobbet mest teologisk med stoffet. Han har lest mye litteratur knyttet til det og han har sett på de teologiske sammenhengene, med særlig utgangspunkt i Bibelen.

---

<sup>4</sup> [www.israelsmisjonen.no](http://www.israelsmisjonen.no)

Prosjektet er meldt inn og godkjent av NSD, og materialet lagret forsvarlig lokalt og passordbeskyttet på min datamaskin. Alt materialet skal slettes når oppgaven er levert og godkjent. Personene er anonymisert, og deres egentlige navn blir ikke benyttet i analysen. De er heller ikke blitt brukt under transkripsjonen, og er ikke lagret noe sted. Miljøet de tilhører er lite, og det kan være lett å kjenne dem igjen. Jeg har derfor valgt å gi dem fiktive navn.. Ingen av informantene var veldig opptatt av at de måtte være anonyme, men i forskningsetisk henseende mener jeg det likevel er viktig.

Min tilknytning til DNI gjorde at jeg kjente til to av informantene på forhånd. Paul Leer-Salvesen (2009) skriver om forskning blant sine egne i artikkelen «Moderne prestere – ved én av dem» i boka *Å forske blant sine egne*, redigert av Pål Repstad med flere. Leer-Salvesen viser til utfordringer han selv opplevde ved å forske blant mennesker eller miljøer han selv hørte til, eller kjente godt til. Forskereffekten er en av disse; som forsker påvirker en intervjusituasjonen<sup>5</sup>. Det gjelder både i forhold til påvirkningen en har på informantene og på intervjusituasjonen. En utfordring jeg til tider kjente på var at det var vanskelig å skille mellom å være intervjuer, og det å samtale om noe vi hadde felles. Samtidig ville jeg virkelig finne ut av dette, og merket at jeg noen ganger ble ganske kritisk også. Noen ganger var jeg «på innsiden» og noen ganger «på utsiden». Leer-Salvesen snakker om innforståthet og forforståelse i møte med tema og informanter. En har alltid en forforståelse, en oppfatning av det en skal forske på. Det er bare viktig å være åpen for at denne kan korrigeres, at virkeligheten ikke alltid er helt sånn som en har tenkt på forhånd. Innforståtheten gjør at en har noen felles koder som bidrar til at ikke alt trenger å forklares så godt. Men dette kan følgelig også føre til at en mister viktige poeng, fordi en tror en vet hva som ligger i det. Informantene kan også tenke at forskeren vet mer enn hun gjør, og dermed utelate ting. I tillegg kan en oppleve at informantene tror at det ligger en forventning om hva de skal mene og si, og dermed blir styrt av forholdet til forskeren på denne måten.<sup>6</sup> Jeg hadde tenkt på mye av dette, og prøvde på best mulig måte å se ting utenfra og stille kritiske, men nødvendige spørsmål, og jeg prøvde å stille spørsmål

---

<sup>5</sup> Leer-Salvesen 2009

<sup>6</sup> Leer-Salvesen 2009

jeg nok tenkte informantene forventet at jeg visste svaret på. Jeg opplevde ikke at informantene mine prøvde å tilfredsstille mine forventninger, men at det var deres oppriktige fortellinger og meninger som ble formidlet.

Fordi det bare er tre informanter, så er referansegrunnlaget deres begrenset til de jøder og de miljøer de er i kontakt med. Det samme gjelder informasjonskanalene de tar utgangspunkt i når det gjelder for eksempel Israel, jøders måte å reagere på og hvordan de lever. Min oppgave er da heller ikke å hevde den generelle og eneste sannheten, hverken om jøder eller norske kristne. Jeg skal ikke generalisere for flere, for alle eller for noen, dette er det disse tre mener. Når det er sagt, vil jeg likevel mene at det de sier i stor grad nok er gjeldene for flere av de som er tilknyttet DNI.

### **1.3 Teori: Kulturelt minne**

I det følgende vil jeg presentere teorien jeg har brukt i analysen min. Jeg har tatt utgangspunkt i Aleida Assmann (2010) sin artikkel om kulturelt minne: "Canon and Archive". Der viser hun hvordan det hun omtaler som «kulturelt minne» er viktig for hvordan en kultur og et samfunn utvikler seg. Det forklarer hvordan noe av historien, kunsten og religionen blir gjort til noe viktig også for ettertiden og er med på å forme et folks identitet.<sup>7</sup>

#### **1.3.1 Kulturelt minne**

Aleida Assmann mener at en kulturs minne handler om hva som blir husket og hva som blir glemt. Til grunn for det kulturelle minnet ligger en dynamikk som krever at en glemmer noe for å huske noe annet. Som individets minne er også det kulturelle minnet selektivt og kapasiteten begrenset. For å gjøre plass til nye minner, må andre glemmes. Glemsel skjer ved at personer som har kunnskapen forsvinner, eller ting blir kastet, ødelagt eller borte. Assmann skiller mellom *aktiv glemsel* og *passiv glemsel*. Aktiv glemsel innebærer at en kaster eller ødelegger med vilje. Det anser hun som nødvendig og konstruktivt når det skjer i indre sosiale prosesser. Brukt på

---

<sup>7</sup> Det er mine oversettelser av hennes engelske begreper.

fremmede kulturer, eller en undertrykt minoritet, er det voldelig og ødeleggende.<sup>8</sup> Den passive formen innebærer at en etterlater noe, mister noe eller neglisjerer det. Hvis det ikke er ødelagt kan det plutselig komme fram igjen senere. Arkeologien kan for eksempel komme over ting som har vært glemt, og som kan gjeninntas i det kulturelle minnet. Glemsel er det mest naturlige; det meste blir glemt. Dermed blir det å huske unntaket. Assmann deler også det å huske i to. *Aktivt minne* handler om å bevare fortiden som nåtid, mens *passivt minne* definerer hun som å bevare fortiden som fortid. Her mener hun at nøkkelen til å forstå kulturelt minne ligger. Hun bruker et museum som metafor for å forklare hva hun mener. Det som stilles ut i et museum er det beste, det som en vil at skal gjøre et langvarig inntrykk. Det er det aktive minnet. Det som ligger nede i lagerrommene i museet bevares, men det blir som et arkiv: «Arkivet er grunnlaget for hva en kan si i framtiden om nåtiden når den er blitt tid<sup>9</sup>». Det er det passive minnet.<sup>10</sup> Hun deler inn i *politiske arkiv* og *historiske arkiv*, og vektlegger arkivets betydning for den politiske makten. Det er viktig å ha et velorganisert oppbevaringssted for det som skal huskes, men som ikke alltid må være synlig. Det gir kontroll. Men disse arkivene utdateres og må erstattes med nye. Da forsvinner de eller går over i de historiske arkivene. Her oppbevares informasjon som ikke lenger er i umiddelbar bruk. Det ligger latent og venter på at noen skal hente det fram og sette det inn i en ny kontekst.<sup>11</sup>

Assmann trekker inn Jakob Burckhardt og hans to kategorier som definerer det vi har etter tidligere historiske perioder. Han kaller de tekstene og monumentene som har klar adresse til de som kommer etter for «Messages» - *beskjeder*. De som ikke har denne klare adressaten kaller han for «Traces» - *spor*. Han stoler ikke helt på beskjedene, fordi han tenker at det er det samtiden vil at ettertiden skal tro og huske. Sporene derimot, mener han bærer i seg en annen historie som kan være en motsats til herskernes propaganda. De utallige beskjedene er ment å repeteres og brukes om igjen, for å forme det kulturelle minnet. Likevel er det bare en liten del av helheten som kommer gjennom denne prosedyren; kanoniseringsprosessen, og blir en del av

---

<sup>8</sup> Assmann 2010: 97-98

<sup>9</sup> Assmann 2010: 102 (min oversettelse)

<sup>10</sup> Assmann 2010: 97-98

<sup>11</sup> Assmann 2010: 102-103

det aktive minnet. De som ikke blir med blir likevel lagret, men dekontekstualiserte og dermed åpne for nye tolkninger.<sup>12</sup>

Det kulturelle arbeidsminnet er det Assmann kaller den aktive dimensjonen av det å huske. Den kulturelle kapitalen til et samfunn har begrenset lagringskapasitet, dermed må det hele tiden produseres, reproduseres og byttes ut innhold. Dette er en utvelgelsesprosess som bare tar opp i seg et lite utvalg av tekster, artefakter, personer, steder, myter og så videre. Det er en kanoniseringsprosess. Det aktive kulturelle minnet har tre kjerneområder: religion, kunst og historie. Innenfor religion er det sjeldent at de kanoniserte tekstene er mulig å endre på. Derimot kan andre deler av den kulturelle kapitalen i en religion, for eksempel mytene, den muntlige tradisjonen, kunsten og ritene endres over tid. Det andre kjerneområdet; kunst, blir en kanon av klassikere, og her er det utskiftninger. Likevel er det klassikere innen de ulike sjangrene som overføres fra generasjon til generasjon. Det siste området er historie. Nasjonalstater bruker narrativer til å skape identitet og lage en kollektiv fortelling. Her er det selektiv utvelgelse av det en trenger for å skape det en vil, og som overføres i generasjoner. Det fastholdes ved monumenter som settes opp, ved datoer som feires og ved symbolbruk. Med andre ord så finner vi to poler som det kulturelle minnet spilles mellom; det kulturelle arbeidsminnet, hvor folket og individet er med på å avgjøre, og den spesialiserte historiske kuriositeten, hvor en elite bestemmer.<sup>13</sup>

Kriteriene for utvelgelsen av hva som havner i det kulturelle minnet er ikke entydige eller ubestridte. Ved den digitale verdens inntog møter vi en ny utfordring; lagringskapasiteten blir større. Assmann sammenligner det med Platons «Tragedy of Culture». Han mente at introduksjonen av alfabetet og skrivekunsten medførte et skille mellom kunnskapen og den som visste. Dermed fikk også de uinnvidde del i kunnskapen. En fikk en eksternalisering av kunnskapen, og dette skillet blir bare større ved digitaliseringen. Det blir et større gap mellom det kulturelle arbeidsminnet og det kulturelle referansemminnet. Assmann argumenterer likevel sterkt for at de hører sammen og påvirker hverandre. Referansemminnet kan for eksempel gi det kanoniser-

---

<sup>12</sup> Assmann 2010: 99

<sup>13</sup> Assmann 2010: 100-103

te en ny kontekst ved å sette det inn i rammer fra arkivet. I tillegg kan elementer fra kanon gå over i arkivet, mens arkivet kan komme med bidrag som blir tatt opp i kanon. Dette er en dynamisk prosess. Kulturer uten skriftspråk har en utfordring med tanke på den passive lagringen, og kan dermed lett bli offer for overgrep fra andre kulturer<sup>14</sup>.

Det er aldri mulig å hente fram det totale minnet. Glemsel vil alltid forekomme i all form for minne. For å huske noe må man også glemme, men en trenger ikke miste dette for godt, det kan lagres og hentes fram igjen. Det er viktig å se at forholdet mellom det kulturelle arbeidsminnet og det kulturelle referansemminnet påvirker hverandre, og ikke er skilt fra hverandre. Ingen av dem lagrer alt, det skjer selektive prosesser i all lagringsprosess. Til slutt er det likevel kanon som både definerer og støtter den kulturelle identiteten til en gruppe, i følge Assmann<sup>15</sup>.

Jeg bruker teorien knyttet til det kulturelle minnet for å belyse hva som skjer når norske kristne vil hente fram det de kaller sine jødiske røtter. Jeg vil argumentere for en selektiv bruk av historiske tradisjoner i samtidig identitetsskapelse, men også i sin forståelse av fortiden. Det skjer ved å gå inn i det kulturelle referansemminnet og hente fram minner som en vil ha over i det kulturelle arbeidsminnet. Bakgrunnen for det er sammensatt, en side kan være at en vil legitimere misjon til jøder, mens en annen kan være at en vil skape en ny forståelse av hvordan man er kristen og utøver sin tro.

Aktiv og passiv glemsel kan være en måte å forklare hvorfor en del av tradisjonene de første kristne hadde, ikke finnes blant norske kristne i dag. Informantene viser tydelig til at en del av valgene de mener er blitt tatt av kirken med tanke på hva som er blitt den kristne kanon, har ført til at en har mistet noen viktige minner. Til slutt er Burckhardts kategorier om beskjeder og spor en mulig innfallsvinkel for å diskutere hvorfor gledesfester, som halloween, har kommet så fort og sterkt inn i vår kultur.

---

<sup>14</sup> Assmann 2010: 102-105

<sup>15</sup> Assmann 2010: 106

## 1.4 Tidligere forskning

Det har vært vanskelig å finne tidligere forskning på løvhyttetefesten i samtidig norsk kristen kontekst. Det finnes imidlertid en god del forskning som handler om hvordan løvhyttetefesten som høytid omtales i Bibelen. For eksempel Corinna Körtings (1999) doktorgradsavhandling: *Der Schall des Schofar* og Mary B. Spauldings (2009) avhandling: *Commemorative identities. Jewish Social Memory and the Johannine Feast of Booths*.

Karl William Weydes (2004) bok: *The Appointed Festivals of YHWH*, bruker jeg i denne oppgaven. I første delen går han gjennom høytidskalenderen i 3. Mos 23, mens den andre delen bruker han på tekster i den hebraiske bibelen som er relaterte til løvhyttetefesten. Jeg bruker hans refleksjoner rundt løvhyttetefesten slik den fremstod i gammeltestamentlig tid. Han har også satt av god plass til å diskutere Sak 14, som profeterer hva som skal skje når Gud kommer tilbake, sett i relasjon til løvhyttetefesten.<sup>16</sup> Det bruker jeg i den siste delen av oppgaven min.<sup>17</sup>

Jeffrey L. Rubenstein gav ut *The History of Sukkot in the Second Temple and Rabbinic Period* i 1995. Denne boken har jeg også hatt nytte av i arbeidet med oppgaven. Rubenstein tar for seg historien til løvhyttetefesten under den andre tempelperiode og rabbinsk periode. Han sammenligner rabbiniske skriftmateriale med andre skrifter for å lage et bilde av hvordan løvhyttetefesten ble feiret under den andre tempelperioden. Deretter analyserer han den særlige utfordringen det ble å feire den store tempelhøytiden etter år 70 e.v.t da tempelet ble destruert. Han argumenterer for at høytiden var en fest der man ba om regn, og ser på spørsmålet om den kunne ha like stor innflytelse på at det kom regn, etter at tempelet var borte.

Håkan Ulfgard (1989) skrev sin doktoravhandling, *Feast and Future*, om løvhyttetefesten og koblingen til Åp 7. 9-17. Her uttrykker han at det er vanskelig å si mye om løv-

---

<sup>16</sup> Weyde 2004

<sup>17</sup> Weyde er opptatt av å plassere de ulike tekstene tidsmessig. Han diskuterer grundig de ulike vinklingene og ordene som er brukt. For denne oppgaven er det ikke essensielt om de ulike tekstene er fra før, under eller etter eksilet i Babylon

hyttefesten, fordi det er gjort veldig lite forskning på området.<sup>18</sup> Selv om det er noen år siden hans avhandling kom, virker det likevel ikke som det er så mange som har jobbet med det i ettertid heller. Jeg har derfor valgt å se på hva han skriver om løvhyttefesten i nytestamentlig tid når jeg skriver kort om det i kapittel 1.6. Han har valgt å ta utgangspunkt i en tekst hentet fra Mishna; *Sukka*, som dateres til ca 300 e.v.t.<sup>19</sup>

## 1.5 Løvhyttefesten

Dette kapittelet vil se på hva løvhyttefesten er for å gi et bakteppe for den videre drøftingen. Jeg deler kapittelet opp i fire underkapitler for å synliggjøre at utgangspunkt og kontekst er viktig. For å se på ulikheter i feiringen i Midtøsten i gammeltestamentlig tid, i nytestamentlig tid, i jødedommen generelt i dag og i Norge i dag, er kapitlene delt opp etter dette mønsteret.

### 1.5.1 I gammeltestamentlig tid

De første omtalene av løvhyttefesten viser en fest for å feire siste innhøstning. I følge Rubenstein (1995) står det i 2. Mos 23.16 at israelittene har en innhøstningsfest, mens det først er i 5. Mos at den kobles til løvhyttene. Måten festen her er omtalt på; «Herrens fest», viser at det har vært en viktig fest, helt fra de tidlige tider. Det har også vært en gledesfest, hvor det er korn- og vinhøsten som feires. I tillegg står det i 5. Mos 10 at hele folket samles og det leses fra Toraen. Hva løvhytter har med innhøstingen å gjøre er usikkert, men det kan vise til hyttene til dem som vokter markene og som ble brukt under innhøstning. Det kan også være hyttene som pilegrimene brukte da de kom opp til Jerusalem for å feire høytiden.<sup>20</sup>

Budet om å feire løvhyttefesten finner vi i 3. Mos 23, sammen med de andre høytidene og sabbaten. Løvhyttefesten her knyttes opp til utferden av Egypt og et frelsesaspekt: Gud som frelser israelfolket ut av fangenskapet i Egypt. I 5. Mos derimot, beskrives høytiden igjen som en innhøstningshøytid, ikke knyttet opp mot Egypt. We-yde argumenterer med at det er stor sannsynlighet for at siste delen av det som står i

---

<sup>18</sup> Ulfgard 1989:1

<sup>19</sup> Ulfgard 1989:110

<sup>20</sup> Rubenstein 1995: 13-15



3. Mos 23, fra vers 39 og ut, er kommet til i etterkant. Her står at de skal bygge hytter de skal bo i, og at det skal skje til minne om vandringen i ørkenen. Han mener at det er under eksilet, i tiden mellom de to tempelperiodene at det kan ha kommet til. Formålet kan ha vært å bygge identitet ved å holde kontinuiteten bakover til «eksodus-generasjonen»<sup>21</sup>, samtidig som en får påminnelsen om at Gud frelste folket sitt fra Egypt, og at han kan gjøre det igjen.<sup>22</sup>

I 3. Mos 23.40, står det at de den første dagen skal samle planter; frukt av edle trær, piletre fra bekkene, palmeblad og greiner fra løvtrær. Disse blir kalt *lulav* og *ethrog* (sitron), der sitronen er frukten fra de edle trær. Disse ble brukt i en seremoni Rubenstein mener er en form for fruktbarhetsrituale i forbindelse med innhøstningen.<sup>23</sup> Plantene blir en påminnelse om Gud som skaper, og at det er han som har gitt dem alt som vokser og alt de dyrker.<sup>24</sup>

I 1. Kong 8 beskrives innvielsen av tempelet, som ble lagt til feiringen av løvhyttefesten. Ved å gjøre det, påpeker Weyde at det er blitt skapt et liturgisk år. Ferden fra Egypt har nådd sitt mål, og er blitt satt inn i en ramme. Utferden fra Egypt skjedde i den første måneden, under påske. Pinsen er i den andre måneden, og så kommer løvhyttefesten i den syvende måneden og markerer at de er kommet frem til det landet som de ble lovet da de forlot Egypt. Dette markeres ved at Herrens paktkiste flyttes fra teltet den hadde vært i og inn i det aller helligste i det nye tempelet. Forfatterne gir løvhyttefesten en stor teologisk betydning, fordi det er da Gud flytter inn i sin permanente, evige bolig etter å ha vært i midlertidige løsninger frem til nå. Weyde viser til at det samme skjer i Esra 3 i innledningen til den andre tempelperioden etter at israelsfolket kommer tilbake fra eksil. Da bygger de opp det indre tempelet og ofrer til Gud i den syvende måneden under løvhyttefesten<sup>25</sup>.

---

<sup>21</sup> Weyde 2004: 142

<sup>22</sup> Weyde 2004: 142

<sup>23</sup> Rubenstein 1995: 17

<sup>24</sup> Weyde 2004: 142

<sup>25</sup> Weyde 2004:forordet og 147-162

### 1.5.2 I nytestamentlig tid

Ulfgard (1989) viser hvordan løvhytten var det sentrale i feiringen. Den skulle være preget av at den var midlertidig satt opp i sju dager. Alle menn måtte spise, sove og studere der. Som i de andre høytidene ble Hallel-salmene, Sal 113-118, resitert. Sal 118 var sterkest tilknyttet løvhyttefesten. *Lulaven* var knyttet til en spesiell seremoni i forbindelse med resitering, og med en prosesjon rundt alteret og blåsing i trompeter. Når det gjaldt tempelliturgien var vannseremonien den viktigste. Hver dag ble det fylt en gullmugge med vann fra Siloadammen som ble båret i prosesjon opp til tempelet. Der ble den helt i to perforerte boller, slik at det rant over alteret. Karakteristisk for festen var at det var en gledesfest med musikk og dans. Det er en tydelig overgang fra fokuset i gammeltestamentlig tid på innhøstning til at den i nytestamentlig tid ble mer sentrert rundt tempelet.<sup>26</sup>

### 1.5.3 I jødedommen i dag

Bente Groth (2000) har gitt en kort, men oversiktlig fremstilling av løvhyttefesten i jødedommen. Sammen med den bruker jeg «Jewish days» av Francine Klagsbrun (1996) for å gi en kort oversikt over hva løvhyttefesten er i jødedommen i dag. De viser begge til at det er den tredje av de gamle pilegrimsfestene innen jødedommen, og at den varer i syv dager.<sup>27</sup> I tillegg kommer to dager etterpå, den første kalles *shemini atzeret*, forsamlingens åttende dag, og den andre *simhat Torah*, gleden over loven. I Israel slås disse to dagene sammen, så feiringen varer i åtte dager, mens i andre land varer den da i ni dager. Groth trekker frem at det er to forskjellige aspekt ved løvhyttefesten. Det første er landbruksaspektet; det er en innhøstningsfest, og det andre handler om gledesaspektet. Hovedsymbolet for løvhyttefesten er sukkaen; løvhytten. Den historiske begrunnelsen ligger i 3. Mos 23.42-43. Der Gud pålegger Israelfolket å bo i løvhytter i syv dager, til minne om at de måtte det da de ble ført ut av Egypt<sup>28</sup>. Klagsbrun (1996) mener, som Weyde, at det kan like godt være at løvhyttefesten var den høytiden som trakk mest folk til Jerusalem, siden folk var ferdige med innhøstingene sine. Dermed ble det veldig mange folk i byen, og de måtte sette

---

<sup>26</sup> Ulfgard 1989: 110-113

<sup>27</sup> Groth 2000:171, Klagsbrun 1996: 39

<sup>28</sup> Groth 2000: 172-173

opp provisoriske hytter, som en senere har fortsatt med.<sup>29</sup> Familiene bygger hytte på verandaen, på gårdsplassen, på taket; der de måtte få det til, men det må være ute under åpen himmel. De jødiske mennene sover ute hvis klima tillater det, mens kvinnene må ikke det. Måltidene skal likevel inntas i hytten. Alle er med på å bygge løvhyttene, både barn og voksne. Landbruksaspektet og takknemlighet for høsten kommer tydelig fram ved at hyttene pyntes med frukt. Gleden synliggjøres blant annet ved å binde sammen en sitrusfrukt, en palmegrein, tre myrtekvister og to piletre greiner til en *lulav*. Denne svinges i de fire himmelretningene. Den skal minne om Guds allmektighet. Israel er et land som er avhengig av regnet, og den åttende dagen ber man om regn. Simhat Tora, eller gledesfesten over Toraen, er dagen da man gleder seg over at man i løpet av året har lest gjennom hele Toraen. Da tar man ut alle Torarullene av Toraskapene og danser rundt med dem.

#### 1.5.4 I Norge i dag

Det finnes ikke så mye skriftlig dokumentasjon på hvordan løvhyttefesten feires i Norge i dag. Både Det mosaiske trossamfunn og Det jødiske museum skriver stort sett om feiringen generelt innenfor jødedommen, noe som gir grunn til å tro at norske jøder feirer høytiden på samme måte som jøder i resten verden. Det jødiske museum spesifiserer likevel at på grunn av Norges kalde klima er det vanskelig å gjennomføre det å bo ute og spise alle måltidene i en løvhytte en uke i september/oktober. Det er mange som bor i leiligheter, noe som også vanskeliggjør å bygge løvhytte om man ikke har en stor balkong. Derfor er det vanligste at en menighet går sammen om å bygge en løvhytte, selv om noen bygger den på verandaen eller i hagen. I Trondheim bygges den på gårdsplassen utenfor synagogen. Høytiden avsluttes med gudstjeneste i synagogen med lesning av 5. Mos og starten på 1. Mos. Så bæres torarullene rundt i synagogen, mens en synger gledessanger.<sup>30</sup>

---

<sup>29</sup> Klagsbrun 1996: 39

<sup>30</sup> <http://www.jodiskemuseum.no/site/livssyklus/sukkot.html>

## 1.6 Den norske Israelsmisjonen

En presentasjon av organisasjonen de tre informantene mine er tilknyttet er viktig bakgrunnsinformasjon. Jeg begynner med å presentere Den norske Israelsmisjon (DNI) slik de presenterer seg selv på nettsidene sine.

DNI var den andre misjonsforeningen som ble stiftet i Norge. Det norske misjonsselskap så dagens lys i 1842 og hadde fokus på misjon utenfor Norges grenser. Mange mente at en burde ha et spesielt fokus på å nå jødene, og at det burde komme i tillegg til misjon til hedningene. Med dette som bakteppet ble «Forening af Israels venner» stiftet 12. juni 1844. Formålet var todelt, de ville vekke kjærlighet for Israel blant de kristne, og de ville fremme kristendommen blant Israel<sup>31</sup>.

I dag sier DNI om seg selv:

«Den Norske Israelsmisjon vil i ord og handling være med å bringe evangeliet om Jesus Messias tilbake til det jødiske folk» og visjonen er: «Evangeliet tilbake til jødene». Formålet er nå tredelt:

1. Vekke til ansvar for jødene
2. Forkynne evangeliet for dem
3. Vise dem kristen kjærlighet

Videre utdypet på nettsiden deres:

Dette er både en historisk arv og en aktuell utfordring, og danner derfor utgangspunkt for våre prioriteringer.

Vi vil bevisstgjøre den kristne kirke på at troen har et jødisk utgangspunkt og en jødisk dimensjon som både uttrykker vår forankring og fortsatte forpliktelse. Gjennom det jødiske folk har vi fått del i Guds løfter, og sammen med dem er vi forsonet med Gud ved troen på Jesus Messias som døde, stod opp og lever. (Ef 2.11ff). Bevissthet om troens jødiske røtter og vår tilknytning til det jødiske folk vil skape et aktivt engasjement for jødene og en fornyelse av troen og livet.

---

<sup>31</sup> (<http://www.israelsmisjonen.no/om-oss/organisasjon/historie>)

Vi vil møte det jødiske folk med respekt og ydmykhet, samtidig som vi i ord og handling vil formidle den kjærlighet vi har møtt gjennom Jesus Messias. Dette møtet innebærer også vitnesbyrdet om at Jesus er den lovede Messias og Frelser for jøde først (Rom.1,16). Derfor vil vi i særlig grad vise vår støtte til og omsorg for de jøder som i dag bekjenner troen på Jesus som Messias og Guds Sønn.

Vi vil i ord og handling arbeide for fred og forsoning mellom mennesker både i vårt arbeid i Norge og i andre land, og særlig i møte mellom jøder og palestinere.<sup>32</sup>

Før 2. verdenskrig hadde Israelsmisjonen arbeid blant jøder i Romania og Ungarn. Fra 1949 begynte de arbeid i Israel med Haifa, Jerusalem og Tel Aviv som hovedområder. I Tel Aviv driver de blant annet en kirke, Immanuelkirken og de er engasjert i storbymisjon sammen med organisasjonen Jews for Jesus. I Haifa støtter de menigheten Beit Eliahu og Ebenzerhjemmet, som er et alders- og sykehjem for messianske jøder og kristne arabere. I Jerusalem driver de Caspari Center, sammen med andre. Dette er studie- og ressurscenter med fokus på lederutvikling, disippeltrening og forskning. I tillegg samarbeider de med organisasjonen Machase om å nå ut til de aller svakeste. Blant annet hjelper de voldsutsatte kvinner og barn, deler ut mat og klær og hjelper med juridisk bistand. Sammen med andre organisasjoner driver de et freds- og forsoningsprosjekt som heter Bridgebuilders, der kristne jøder, arabere og nordmenn deltar. Enda er det arbeid blant jøder i Ukraina, Ungarn, Romania, Russland og Hviterusland, men det meste her er støtte av lokale medarbeidere. Israelsmisjonen har om lag 200 foreninger og medlemsbladet, Misjonsblad for Israel, har et opplag på 10 000. Organisasjonen har ikke en bestemt kirketilknytning, men samarbeider bredt i kirke-Norge.<sup>33</sup>

## 1.7 Oppgavens struktur

Innledningskapittelet i denne oppgaven tar for seg bakgrunnsstoffet jeg mener er nødvendig å presentere før analysen. Det inneholder både bakgrunnen for at jeg

---

<sup>32</sup> (<http://www.israelsmisjonen.no/om-oss/organisasjon/visjon>)

<sup>33</sup> [www.israelsmisjonen.no](http://www.israelsmisjonen.no) og [www.snl.no](http://www.snl.no)

valgte oppgaven, en kort oversikt over metode og empirisk materiale og deretter teoretisk materiale som brukes i analysen. Til slutt kommer en presentasjon av Den norske Israelsmisjon.

I del 2 analyserer jeg materialet mitt knyttet til de spørsmålene jeg har reist innledningsvis. Jeg har sortert dem under flere temaer. Det første tar for seg forholdet mellom «oss» og «dem»; hvordan mine informanter ser på sin egen og andre norske kristnes plass og rolle i forhold til jøder. Allerede her ser vi at det trengs å definere hva som er hva og hvem som er hvem, for hva ligger det i å være jøde? Er man jøde hvis man tror på Jesus eller hvis man ikke tror på Gud? Det andre kapittelet i analysen tar for seg skriftbelegg og tradisjoner. Hvilke skrifter legges til grunn for synet man har, og hvilken rolle spiller de ulike tradisjonene og hvem har krav på dem? Det tredje kapittelet går inn i temaet røtter. Hva er jødiske røtter? Og hva er bibelske røtter? Det fjerde kapittelet går videre på røtter og spør om de gir rettigheter for norske kristne med tanke på å ta i bruk det de ser på som sin jødiske arv. Det femte kapittelet ser på forskjeller mellom jødisk religiøsitet og kristen religiøsitet, med fokus på høytidens plass i livet og året. Det siste kapittelet omhandler den eskatologiske siden av løvhyttefesten. De ulike temaene går litt i hverandre og overlapper. Dermed kunne mange av sitatene vært brukt flere steder. Jeg har prøvd å velge et sted der jeg bruker dem, men refererer til dem andre steder i tillegg.

## 2. Analyse

Jeg har valgt å dele analysedelen inn i seks hovedkapitler. Det første kapittelet går inn i spenningsfeltet «oss» og «de andre». Meningen med kapittelet er ikke å få fram forskjeller og vurderinger av «de andre», men å etablere et grunnlag for å forstå hvorfor og hvordan informantene senere snakker om løvhyttefesten og sine jødiske røtter. Kapittel 2.2 tar opp skriftbelegg og tradisjon. Underkapitlene her går mer inn i hva som er skriftbelegg for løvhyttefesten og deretter løvhyttefesten i norsk salmetradisjon. Det tredje kapittelet går konkret inn i temaet jødiske tradisjoner, hvor de kommer fra og hva de har å si for norske kristne. Dette kapittelet diskuterer begrepene «jødiske røtter» og «bibelske røtter» som er sentrale begreper hos alle informantene mine. Det fjerde kapittelet tar for seg hva røttene fører med seg og om de gir rettigheter for dem som har disse røttene. Her diskuterer jeg både hvorfor en norsk kristen ser til en jødisk feiring og vil gjøre den til sin egen, og om den kristne har «rett til» å gjøre det. Det neste kapittelet ser på i hvilken grad løvhyttefesten passer inn i en norsk kontekst, før det sjette og siste kapittelet i analysedelen ser på løvhyttefesten i et eskatologisk lys.

### 2.1 «Oss og dem»

Jeg begynner analysedelen med kanskje det viktigste, nemlig hvordan informantene ser på, snakker om og definerer forholdet mellom seg selv og de andre. Dette er et spenningsfylt kapittel, hvor alle underkapitlene har et spenningsforhold i seg. Det første ser på dikotomien i «vi» og «de». Hvem er de andre, og hvem inngår i gruppen de selv definerer seg inn i? Er informantene i samme gruppe og befinner de seg i den samme gruppen hele tiden? Hvem er jødene? Det fører over i spørsmålet jeg diskuterer i det andre underkapittelet, om det å være jøde er knyttet til religion eller til å være del av et folkeslag. I den forbindelse kommer også spenningen knyttet til kristen misjon rettet mot jøder. Deretter ser jeg på forholdet mellom skrift og tradisjoner, og at kristne og jøder deler en del materiale, men bruker og tolker det ulikt. Til slutt går jeg litt mer inn på noe alle tre informantene snakker om; respekt og takknemlighetsgjeld til det jødiske folk. Hva ligger det i denne takknemlighetsgjelden de er så opptatt av? Men først altså; hvem er «vi» og hvem er «de»?

### 2.1.1 Hvem er «vi» og hvem er «de»?

Alle tre informantene mine er veldig opptatt av at «vi» står i en stor takknemlighetsgjeld til det jødiske folk. Grethe sier det slik: «Det at de faktisk var det folket som gav oss evangeliet, var det ingen som kom på å verdsette; at dette er et folk som vi faktisk står i takknemlighetsgjeld til.»<sup>34</sup> «Vi» forstår jeg at er alle hedninger, med andre ord; alle som ikke er jøder. Begrepet hedninger brukes når de omtaler både seg selv og grupper de inngår i, og alle andre ikke-jøder. Særlig bruker de det når de skal sette de to gruppene, jøder og ikke-jøder, opp mot hverandre. Noen ganger blir «vi» brukt om alle som ikke er jøder, men ofte er det en omtale av «oss kristne». Et eksempel er Lars når han snakker om overgangen fra at hedningene var en minoritet av de som trodde på Jesus, til at det var jødene som ble minoritet: «Evangeliet fortsatte å bre seg blant jødene - og blant hedningene. Til slutt var hedningene så sterke og begynte å stille egne krav og brøyt med jødene.»<sup>35</sup>

I mange tilfeller blir kristne omtalt som en ganske homogen gruppe, her inngår både ortodokse, katolikker, protestanter, lutheranere og andre kristne retninger. De mener ikke at alle kristne er en homogen gruppe, men når det er snakk om relasjonen til jøder, så stiller alle i samme gruppen: «hedningene». Men ved flere anledninger så poengteres også uensartetheten blant de kristne. Noen ganger skilles det mellom hvem som står opp for jødene i vanskelige tider, og hvem som er med og undertrykker. Grethe har et eksempel fra nåtiden i Midtøsten:

Det interessante er at mange klassiske kristne fra den historiske kirken i arabiske land er veldig antisemittiske. De bærer med seg en tradisjon, men muslimer som kommer til tro på Jesus, og begynner å lese i Bibelen, jeg har i alle fall hørt og møtt mange, som har fått en veldig kjærlighet til det jødiske folk, bare ved å lese Bibelen.<sup>36</sup>

---

<sup>34</sup> Int 1, s 10

<sup>35</sup> Int 3, s 17

<sup>36</sup> Int 1, s 11



Men i slike tilfeller spesifiseres det ofte hvilke grupper eller kristne retninger det er snakk om, som her «de klassiske kristne fra den historiske kirken». Andre ganger kan skillet være mellom kristne som mener staten Israel har rett uansett hva den gjør, og de som ser på jødene og staten Israel som adskilte, og grader innenfor dette spekteret. Det siste eksempelet er vanskelig å lage ordentlige skiller innenfor, men vi skal komme tilbake til det senere.

Jeg forstår informantene mine slik at når de snakker om «dem» så omfatter det alle jøder. Det være seg jøder i Israel og jøder i diasporaen. De er også tydelige på at det gjelder Jesus-troende jøder. De er like fullt jøder som de som av religion bekjenner seg til jødedommen. Alle tre vektlegger at når en jøde blir kristen, så blir han/hun ikke kristen, men en «Jesus-troende jøde» eller «messiansk jøde». Det er tydelig at det er viktig for dem å understreke at de fremdeles er jøder, men de tror på Jesus som Messias.<sup>37</sup> Dermed kommer de likevel ofte i en gruppe for seg selv, i en slags undergruppe av «de».

Det er viktig for alle tre å vektlegge at heller ikke jøder er en homogen gruppe. De holder fram at det er mange slags jøder og mange aspekt ved jøders liv. Et eksempel som er viktig i jøders liv er høytidene. Her er Lars tydelig på at han ikke vil generalisere hvordan jøder feirer høytidene. Han vil ikke definere de ulike forskriftene og tradisjonene som allmenne og entydige<sup>38</sup>. Alle tre er innom ulike grupperinger, fra de ultraortodokse som holder seg strengt til den religiøse Loven, til de sekulære som ikke tror på Gud. Så er det noen som tror på Gud og overholder høytider, kanskje sabbat, men ikke bønnetider og andre elementer. Noen overholder høytider og tradisjoner, men ikke tror på Gud. De messianske eller Jesus-troende jøder kommer i en egen kategori og i tillegg er det mange andre som ikke kan defineres i grupper. Her brukes det ulike navn på de ulike gruppene. De innenfor vil sannsynligvis bruke andre navn enn de som definerer dem, og det finnes ingen egentlige båser å putte folk inn i, fordi de går litt over i hverandre. Hvordan man forholder seg til hellige skrifter og tradisjoner varierer med andre ord innad i Israel, men også i diasporaen. In-

---

<sup>37</sup> Int 1, s 3

<sup>38</sup> int 3, s 3

formantene bruker derfor for enkelhetens skyld ofte «jødene - de» og «hedningene - oss». Dette fører til noe generalisering, men med denne diskusjonen som bakteppe, forstår vi hva som menes. Det krever likevel en grundigere diskusjon av hva de tre forstår med at en definerer seg som jøde. Er man da en religiøs person, eller er man del av et folkeslag?

### 2.1.2 Jøde - en religion eller en betegnelse på et folk?

For mange ligger det mye spenning i om *jøde* er en religion eller betegnelsen på et folk - jødefolket. Kanskje kan det være begge deler? Grethe vil anerkjenne jødedommen som en religion som er fullverdig i seg selv, men hun vil også at de skal dele hennes tro:

Vi gjør jo ofte jødene urett i måten vi omtaler dem på. Vi omtaler dem jo som om de skulle ha en uferdig religion, for de har jo ikke møtt Jesus som Messias. Religionsbetraktet så blir det feil, en må respektere dem for den religionen de har. Samtidig så er det viktig for oss å dele evangeliet med dem. Men det går på en kjærlighet og respekt som er fryktelig viktig at skal være i bunnen.<sup>39</sup>

Hun vil at de skal se at den Messias de venter på, er den Messias hun tror på, Jesus. Hun understreker også at kristendommen og jødedommen har mye felles, for eksempel verdigrunnlag og Det gamle testamentet. Nettopp derfor liker hun ikke at det har fått det navnet, for det indikerer at det jødene har er gammelt, mens de kristne har det nye og gjeldende i Det nye testamentet.<sup>40</sup>

Spenningen mellom det å være en del av det jødiske folk og det religiøse aspektet kan altså være utfordrende. Det virker som om det kan være problematisk både for jøder som tror på Jesus, for familien til en jøde som tror på Jesus, for andre jøder, men også for ikke-jøder. For mine informanter derimot er det ingen utfordring for en jøde å tro på Jesus. Jesus var jøde og de første kristne var jøder. Det er sånn det var tenkt. Grethe trekker fram hvordan Paulus alltid gikk i synagogen først for å fortelle

---

<sup>39</sup> Int 1, s 11

<sup>40</sup> Int 1, s 11

om Jesus. Dette viser også at Paulus dro dit det var jøder fra før. Alle holder de høyt at jødene er Guds utvalgte folk, Jesus er Guds sønn som ble sendt til hans folk for å frelse dem. Som Grethe sier det: «Jødene er et utvalgt folk. Ikke fordi de er gode på noe, men Gud trengte et folk å vise seg selv gjennom. Det har han gjort, og de har en spesiell plass, tenker jeg».<sup>41</sup> Med andre ord forandret ikke Jesus på statusen til jødene som Guds utvalgte folk. Men på den andre siden så gir det dem heller ingen umiddelbar gratisbillett til frelse.

Jeg hører ikke hovmod i ønske til Lars om at jøder skal få høre om Jesus. Han har studert Romerbrevet nøye med særlig vekt på kapittel ni til elleve. Han er bekymret for at nettopp disse kapitlene blir brukt til å begrunne mange ulike syn. Selv klarer han ikke å forstå annet enn at jødene må få høre om Jesus, og at Paulus holder fram at det er de som skal få høre først. Han trekker ved flere anledninger fram at hedningene ikke må tro de er noe, men at det er i ydmykhet en skal drive misjon. Det er viktig for alle tre at jødene begynner å tro på Jesus. Det er ikke viktig for dem hvilken kristen retning eller hvilket uttrykk de har. Lars mener DNI sannsynligvis var blant de første som anerkjente jøders ønske om ikke å bli kristne, men heller messianske jøder. Han liker også at DNI ikke henger seg opp i hvilken type menighet de velger å tilhøre, fordi jøder som begynner å tro på Jesus er like forskjellige i sin uttrykksmåte som norske kristne.<sup>42</sup>

De er alle veldig klare på at det å konvertere kan være utfordrende. Grethe mener at for mange er det å bli kristen å svikte folket sitt, det er forræderi. Det er stor sjanse for å bli frosset ut, og noen har til og med opplevd at familien har en begravelsesremoner for å markere at de er døde for dem<sup>43</sup>. Eva forteller om folk som har sett sin egen dødsannonse i avisa og er blitt slått hånden av av sin egen familie.<sup>44</sup> Hun mener at for mange er det som å gå over til fienden; de kristne:

---

<sup>41</sup> Int 1, s 8

<sup>42</sup> Int 3, s 9

<sup>43</sup> Int 1, s 11

<sup>44</sup> Int 2, s 11-12

Selv om de ikke er fienden lenger, men at de ser at de kristne kan være vennene deres, så blir det vanskelig. Og mange vil nok si at de kristne og DNI som driver direkte arbeid blant jødene, de driver holocaust på en åndelig måte nå. De dreper ikke jødene fysisk, men de dreper den jødiske identiteten kan du si, og på en måte får dem vekk, og er med å utrydde jødedommen på den måten.<sup>45</sup>

Senere skal vi se at Lars referer til en Jesus-troende jøde som mener at det å ikke fortelle jødene om Jesus, er et åndelig holocaust. Det er ganske sterke anklager både den ene og den andre veien dersom en setter utsagnene til Lars og Eva opp mot hverandre. Begge snakker om et åndelig holocaust, enten som at jøder ikke får høre om Jesus eller fordi jøder begynner å tro på Jesus.

Eva nevner også at ikke alltid familier til jøder som begynner å tro på Jesus reagerer negativt. Hun forteller om en jente i en menighet i Tel Aviv der familien ble glade. Det endte faktisk med at søsteren ble med i kirken. Bildet er sammensatt, men ut i fra det mine informanter kjenner til så er det i de fleste tilfellene veldig utfordrende å begynne å tro på Jesus for en jøde.<sup>46</sup>

En annen utfordring som to av dem trekker fram er ved immigrasjon til Israel. De viser til at sånn lovene er nå, kan alle jøder komme inn i Israel. Eva har hørt om flere som har fått problemer hvis det har stått i papirene deres at de hatt kristen dåp. Det hjelper det ikke å ha en jødisk mor, når en har konvertert til kristendommen. Da har en forlatt hele den jødiske identitet.<sup>47</sup>

Utfordringen knyttet til religion, og jødene som folkeslag, er tydelig reflektert over. Konklusjonen viser likevel at det er viktigere for informantene mine at jødene begynner å tro på Jesus, enn om den jødiske identiteten bli forandret eller ødelagt. De viser en synlig respekt for de jødene som begynner å tro på Jesus og ikke kaller seg krist-

---

<sup>45</sup> Int 2, s 11

<sup>46</sup> Int 2, s 11-12

<sup>47</sup> Int 2, s 11-12

ne, men for eksempel messianske jøder. De er i en helt annen situasjon enn de hedningekristne. Det går altså på et syn om at de ikke har skifta religion, men bare tilført noe til den de hadde. I tillegg er det en erkjennelse av at de ikke vil identifisere seg med de som har begått så mange overgrep mot deres eget folk. Jeg finner en ydmykhet hos informantene i møtet med dette folket som har møtt så mye lidelse og fordømmelse, men også ett sterkt ønske om at de må tro på Jesus. Jeg ser en anerkjennelse av de som velger å tilføre Jesus i den religionen de har. Alternativet er at de hadde blitt kristne og adoptert de ritene som kirken i årene etter nytestamentlig tid har tillagt religionen. For mine informanter som er opptatt av å prøve å finne tilbake til det som kirken avviste i tiden mellom nytestamentlig tid og i dag, framstår dette som et tap. I det neste kapittelet skal vi se mer på hvordan informantene bruker Bibelen og jødiske tradisjoner for å finne tilbake til det autentiske.

### 2.1.3 Skrift møter tradisjon

Både jødedom og kristendom bygger på hellige skrifter. Kristendommen er en religion som er sterkt forankret i *en* skrift; Bibelen. Bibelen består av mange ulike deler, og den finnes i litt ulike utgaver i ulike kirkesamfunn. Den må tolkes for å kunne brukes, og Jesus er en tolkningsnøkkel. Deler av Bibelen deles med jødedommen, om enn i noe ulik rekkefølge.<sup>48</sup> Det er likevel en forskjell at jødedommen har flere skrifter den hviler på og blant dem er det tolkningene som står sterkest. Gunnar Haaland (2011) viser hvordan det er ulike forståelser av de hellige skriftene innenfor jødisk tro, men den tradisjonelle jødiske forståelsen er at Toraen er åpenbart av Gud til Moses på Sinai i to deler; en skriftlig og en muntlig. Den skriftlige er uforanderlig, mens den muntlige er dynamisk og under utvikling. Mosebøkene er det som er skriftlig, mens Talmud, Mishna og fortellingsstoffet er det muntlige. Rabbinernes tolkninger av Mosebøkene er ikke alltid til å kjenne igjen i skriften, noe de er klar over. Dette har de ingen problemer med. I kraft av at de er Guds tjenere og forvaltere av Toraen er det gitt dem i ansvar å tolke.<sup>49</sup>

---

<sup>48</sup> Aschim 2011:59-60,84

<sup>49</sup> Haaland 2011:43-45

DNI har en prinsipperklæring, vedtatt i 2005, som skal være retningsgivende for all virksomhet i organisasjonen: «En prinsipperklæring om kirkens forhold til det jødiske folk og om dette folkets plass i Guds frelseshistorie». I forordet står det: «I Den Norske Israelsmisjonen er det rom for ulike meninger og oppfatninger om de spørsmål der vi mener Bibelen ikke er entydig. Men i de spørsmål Bibelen taler klart, må vi også tale klart».<sup>50</sup> Dermed legges Bibelen til grunn som avgjørende, i motsetning til jødene som legger like stor vekt på tolkninger og tradisjoner.

Eva forklarer sammenhengen mellom GT og NT som at det er bind 1 og bind 2. Hun sier at det å bli kjent med GT er veldig berikende, og gjør at hun ser en rød tråd gjennom Bibelen. Ved å lese bind 1 før bind 2 så kommer en fortere inn i handlingen og persongalleriet og det som skjer. Hun mener at mange kristne tenker at det er NT, med Jesus, som er viktig, og at GT er så vanskelig å lese. Men for henne så viser det en sammenheng, og hun ser en ledelse hele veien, som hun uttrykker det. Så prøver hun å forklare jødene og deres holdninger til GT. Hun mener at de ikke praktiserer sånn som det står i GT, men at de følger tradisjoner, og at de har laget regler utenfor reglene for å hindre seg selv i å bryte de egentlige reglene. Hun nevner spiseforskriftene som et eksempel. Det står at en ikke skal koke kjeet i morens melk, men at det nå har vokst til at en har en kjøkkenavdeling for kjøtt og en for melk.<sup>51</sup>

Jødedommen er i like stor grad tuftet på praksis, ritualer og tolkning som av skriften i seg selv. Dermed så kan utfallet bli litt uheldig, hvis en tar utgangspunkt i GT som felles grunnlag for de to religionene. Slik jeg ser det kommer det litt an på hvilke briller en bruker. For en kristen er Bibelen rettesnoren, og gjennom kristne briller vil en måle grad av religiøsitet etter hvordan jøden holder seg til det som står i Tora. Som vi har sett så står tradisjoner og muntlige overleveringer like sterkt som Toraen for en jøde, og dermed blir sammenligningsgrunnlaget skeivt. Det er lett å omtale jødene på en måte som er preget av et norsk, kristent tankesett. Begrepene tar utgangspunkt i Bibelen slik den ofte leses i en norsk, evangelisk kontekst. Da snakker en for eksempel om *troen vår*, *evangeliet*, *nåden* og om å ha *Jesus i hjertet*. Disse begrepene er

---

<sup>50</sup> Prinsipperklæringen side 3

<sup>51</sup> Int 2, s 12

ikke så lett overførbare på jødedommen, men kanskje heller ikke på andre kristne retninger i andre deler av verden.

Når Eva sier at spiseforskriftene til jødene ikke stemmer overens med det som står i Toraen, så har hun helt rett. Rabbinerne selv er klar over det, men fordi budet om ikke å koke kjeet i morens melk er gjentatt tre ganger så er det blitt tolket til at da skal en skille melk og kjøtt<sup>52</sup>. Men hvorfor er det blitt så ulike tradisjoner for hvordan en bruker de hellige skriftene, når utgangspunktet sannsynligvis var det samme? Aschim (2011) viser til at kristendommen ikke hadde noen nye hellige skrifter i startfasen. De opererte med de samme som jødene: Tanak; Loven, Profetene og Skriftene. Men de leste dem nå som profetiske forvarsel om Jesus. Deretter kom det flere og flere brev, evangelier og litterære tekster ettersom det ble flere etterfølgere. Derfor begynte de et arbeid med å avgrense og samle den autorative kristne litteraturen. Ikke før midt på 300-tallet var den kristne kanon ferdig.<sup>53</sup>

Assmann snakker om hvordan man glemmer eller husker får betydning for hva en kultur fører videre. Jødene hadde sin kanon nedskrevet, og de hadde sine tradisjoner for hvordan de tolket og hvordan de levde sitt religiøse liv. Den kristne retningen hadde et behov for å bestemme hvilke tekster som skulle huskes, og dermed også hvilke som skulle glemmes. Hegemonikampen i den tidlige kristne kirken gjorde at både tekster og mennesker ble avvist og definert utenfor i kanoniseringsprosessen. Det ble gjort tydelige aktive valg av glemsel og av minne. Narrativer ble brukt for å skape en kristen identitet og en kollektiv fortelling, slik Assmann skriver at er vanlig. Det foregår en selektiv utvelgelse, og den blir overført i generasjoner.<sup>54</sup> Noe ble også passivt glemt eller passivt lagret i arkiv. I det senere er det funnet flere tekster som ikke ble tatt i betraktning da, men som nå forskes på og retolkes. De blir et referanseminne som kan gi kanon en ny kontekst og dermed en annen forståelse av kanon.<sup>55</sup>

---

<sup>52</sup> Haaland 2011:45

<sup>53</sup> Aschim 2011: 63-

<sup>54</sup> Assmann 2010 og Aschim 2011

<sup>55</sup> Assmann 2010

#### 2.1.4 Respekt og oppgjør for «gammel gjeld»

Grethe uttrykker sterkt at kristne står i stor takknemlighetsgjeld til det jødiske folk for at Jesus ble født, døde og stod opp; som jøde:

Kirken har på en måte snudd alt på hodet! Jesus var jo jøde, han var jo ikke kristen for å si det litt banalt. De første disiplene var jo jøder. Alle de som kom til tro første pinsedag, som snakka mange språk, var jo fortsatt jøder som bodde i andre land, og som kom til tempelet i forbindelse med høytiden. Det hadde jo gått an å si at: «dette folket er vi virkelig i takknemlighetsgjeld til»! I stedet er de blitt forfulgt.<sup>56</sup>

Grethe er oppgitt over hvordan kirken i århundrer har oppført seg mot jødene. Det var jo gjennom jødene at hedningene fikk høre *evangeliet*; fortellingen om at Jesus døde og stod opp for å frelse alle mennesker. Det var også jøden Paulus som argumenterte sterkt for at dette evangeliet også gjaldt for alle mennesker i hele verden, og at alle måtte få høre det. Informantene bærer på en uttalt sorg for at folket Jesus ble født inn i, ikke tror på han. Slik de tolker Bibelen er ikke Jesu eget folk automatisk frelst til det evige livet sammen med Gud. De er åpne for at Gud kan ha en annen plan for jødene, men er klare på at en ikke kan gå ut i fra det, basert på det Bibelen sier. Lars uttrykker det slik: «Kristenmisjon mot jøder. Dette er rett, det skulle bare mangle. Det har jeg fundert på gang etter gang, og jeg kommer til samme konklusjon; at det jo er hovedsaken!»<sup>57</sup> Med andre ord så mener han at å fortelle jødene om Jesus er hovedsaken for kristne hedninger. Men han er veldig opptatt av at denne type misjon må skje på en litt annen måte enn til andre folkeslag; og at det må gjøres med respekt og tilkjennegi takknemligheten.

Alle tre uttrykker en dyp respekt for jødene, de er Guds utvalgte folk. De sluttet ikke å være Guds utvalgte folk ved at Jesus kom: De er fremdeles utvalgt; de står i en særstilling. Det er en ære å være utvalgt av Gud, men det har gjennom historien også vist seg å være en byrde. Dette krever hedningenes respekt, og ikke minst krever det

---

<sup>56</sup> Int 1, s 8

<sup>57</sup> Int 3, s 9



i dag et oppgjør med «gammel gjeld». Jesus ble født blant dem, og det var de som fortalte videre til hedningene så også de kunne bli frelst. Dermed står hedningene i stor takknemlighetsgjeld til jødene. Hedningene må ta et oppgjør med at den kristne kirke har forfulgt jødene siden 300-tallet, fordi de var jøder, og fordi de tok livet av Jesus. For Grethe er det viktig at en er villig til å ta dette oppgjøret nå. Hun er bekymret for hvordan kirken oppfører seg mot det jødiske folk i dag. Hun viser til hvordan representanter for den ortodokse kirken i Ukraina oppfordrer til antisemittisme. Hun hevder at de deler ut flygeblader som oppfordrer folk til å skade, og ta livet av, jøder. De beskylder jødene for å ha drept Jesus. De advarer folk mot å ta vaksiner med begrunnelsen at jøder har forgiftet dem for å ta livet av barna til det ukrainske folket. De beskylder også jødene for å bruke blod fra barn når de lager purimskaker. Grethe mener at særlig den østlige kirken står i en sterk antisemittisk tradisjon. Hun uttrykker en sterk sympati og forståelse for de jødene som begynner å tro på Jesus og ikke vil kalle seg kristne. De har med seg hele tradisjonen med hvordan kristne har behandlet folket deres, og de vil ikke bli involvert i noe slikt. Her er det også forskjell på jødene og hvor sterkt de vektlegger det. På den andre siden er hun også opptatt av at kirken heller ikke er ensartet, og at samtidig som at deler av kirken har forfulgt, har andre «elsket det jødiske folket også», som hun uttrykker det, og tenker både historisk og i dag.<sup>58</sup> Informantene mine uttrykker seg på en måte som gjør at det virker som de inkluderer seg selv, både når de snakker om kirken som har forfulgt, men også blant dem som stiller opp. Så «vi» har både forfulgt og «vi» har stått opp for jødene. Jeg tolker dette som at de ser på det som at de står i en arv ved å være hedningkristne. De må ta sin del av byrden for hvordan kirken gjennom årene har behandlet det jødiske folk. I dag tilhører de likevel den gruppen som «elsker det jødiske folk». De er blant dem som står opp for jødene selv om andre kristne, og til og med kirkesamfunn, er imot dem.<sup>59</sup>

En annen spenning er knyttet til overbevisningen om at jødene ikke har noen annen vei til Gud enn gjennom Jesus. Lars referer en messiansk jøde han har snakket med: «Det verste du kan gjøre mot en jøde er å nekte han evangeliet. Det er verre enn ho-

---

<sup>58</sup> Int 1, s 3

<sup>59</sup> Int 1, s 3

locoust<sup>60</sup>». Han mener det bærer preg av det han kaller Paulus sin gråt for folket sitt i Rom 9.1-3; der sier Paulus at han bærer en stor sorg i hjertet og plages uavbrutt for folket sitt, og i Rom 10.1: «Mine søsken, jeg ønsker av hjertet og ber til Gud at de må bli frelst». <sup>61</sup> Hovedsaken for alle tre er kristen misjon til jødene, selv om det også er viktig å se dem og anerkjenne dem selv om ikke de tror på Jesus.

Forholdet mellom «oss» og «dem» har med andre ord mange fasetter, og det gjenspeiler et komplisert bilde på mange måter. Informantene uttrykker respekt for et folk som er utvalgt av Gud og respekt for et folk som har gjennomgått enorme lidelser. På samme tid en kjærlighet for et folk som de mener Gud gjennomførte sin frelsesplan gjennom. Denne kjærligheten ender i en stor sorg for dette folket som ikke har tatt i mot Guds frelse. For en som ser det utenfra og kanskje ikke ser denne kjærligheten, kan det virke som en ganske «ovenfra og ned» holdning mot det jødiske folket og deres religion. Det kan virke som at de ser på jødedommen som en «uferdig» religion, at jødene er blitt stående igjen, de har ikke utviklet seg. Dermed at de også ses på som litt simplere i sin religiøsitet. Det er veldig tydelig at dette ikke er intensjonen til informantene mine, men språket som i noen tilfeller brukes vil godt kunne tolkes på denne måten. Dette kommer vi tilbake til.

## 2.2 Skriftbelegg og tradisjon

I dette kapittelet skal vi kort se på hvilket forhold informantene har til løvhyttefestens skriftlige materiale, og hvilke aspekt de tenker er viktige ved dette materialet sett i forhold til egne liv og i forhold til en norsk kontekst.

### 2.2.1 Herrens høytid

Herren talte til Moses og sa: <sup>34</sup> Si til israelittene: Fra den femtende dagen i den sjuende måneden skal dere holde løvhyttefest for Herren i sju dager. <sup>35</sup> Den første dagen skal det være en hellig samling. Da må dere ikke gjøre noe arbeid. <sup>36</sup> I sju dager skal dere bære fram ildoffer for Herren. Den åttende dagen skal dere holde

---

<sup>60</sup> Int 3, s 19

<sup>61</sup> Int 3, s 19

en hellig samling og bære fram ildoffer for Herren. Da er det høytidssamling, og dere må ikke gjøre noe arbeid.

<sup>37</sup> Dette er Herrens høytider, da dere skal rope ut hellige samlinger og bære fram ildoffer for Herren, brennoffer og grødeoffer, slaktoffer og drikkoffer, hver dag det som hører den dagen til. <sup>38</sup> Til dette kommer Herrens sabbatsdager og de gaver, løfteoffer og frivillige offer som dere gir Herren. <sup>39</sup> Fra den femtende dagen i den sjuende måneden, når dere samler inn grøden i landet, skal dere holde Herrens fest i sju dager. Den første dagen skal være hviledag, og den åttende dagen skal være hviledag. <sup>40</sup> Den første dagen skal dere ta frukter av edle trær, palmeblad, grener av løvtrær og popler som vokser ved bekkene, og glede dere i sju dager for Herren deres Guds åsyn. <sup>41</sup> Slik skal dere hvert år holde høytid for Herren i sju dager. Dette skal være en evig lov for dere og deres etterkommere. I den sjuende måneden skal dere holde denne festen. <sup>42</sup> Da skal dere bo i løvhytter i sju dager. Alle som er født og fostret i Israel, skal bo i løvhytter. <sup>43</sup> Slik skal deres etterkommere vite at jeg lot israelittene bo i hytter da jeg førte dem ut av Egypt. Jeg er Herren deres Gud. (3.Mos 23.33-43)

3. Mosebok kapittel 23 er Herrens vilje for høytidene. Kapitlet innledes med sabbaten og avsluttes med forskriftene for løvhyttefesten. Det er vanlig å bruke denne teksten når en skal forklare bakgrunnen for løvhyttefesten; en høytid pålagt av Gud - en Herrens høytid. For Grethe er det vandringen i ørkenen som taler til henne, og at Gud tok bolig blant folket sitt og gikk med dem. For henne er denne vandringen et bilde på livet. Veien gjennom livet går innom oaser, man slår opp teltet for en stund, men så går man videre. Ørkenen er hverdagen. For henne så er Gud med henne både i ørkenen og i oasene, som han var med israelsfolket: «Gud ikke bare stod der på kanten og ønska dem lykke til, men at han faktisk var der, og tok bolig blant dem». <sup>62</sup> Han slo opp telt sammen med dem og bodde der de slo seg ned. Så gikk han videre og ledet dem på veien gjennom ørkenen og fram til det landet han lovet dem da han førte dem ut av Egypt. For Grethe er det derfor også viktig med det glisne taket i løvhytten, man kan se gjennom det og se at Gud er med. <sup>63</sup> Sammen med

---

<sup>62</sup> Int 1, s 1

<sup>63</sup> Int 1, s 1

at Gud frelser folket, så gir hun uttrykk for at nettopp vandringen og Gud som tar bolig, gir gjenklang i livet hennes.

Lars er opptatt av treklangene i de jødiske høytidene. Tre store valfartshøytider, påske, pinse og løvhyttefesten; alle mosaiske, innstifta av Moses eller på Moses sin tid. De alle tre sider ved seg: Først har de en historisk begivenhet som gir dem en forklaring. Den er knyttet til utferden av Egypt og reisen til det lovede land. Påska er knyttet til selve utferden, pinsen til at Moses fikk de ti bud og løvhyttefesten til selve vandringen. Deretter er alle tre knyttet til naturen og en innhøstningsperiode<sup>64</sup>. Til slutt har de alle også et åndelig aspekt:

Og så har du det åndelige aspektet, noen kaller det for nåden da. For påska sin del er det den endelige frigjøringen, offerlammet, hvor sterkt det er i jødisk sammenheng, det vet jeg ikke. Men det var lengselen etter det endelige offer tenker jeg jeg ville ha sagt. Pinse er det jo profetien om at Guds lov ikke bare skal skrives på steintavler, men i hjertene til folk. Og løvhyttefesten så ligger det visjoner i Sakarja 14 om en løvhyttefesten for alle folk, der Guds skal samle alle folk om sin trone<sup>65</sup>.

Løvhyttefesten er forankret i lange tradisjoner. Den både er og har vært viktig for det jødiske folk, det mener alle tre. Lars viser i tillegg til sorgen Israelfolket hadde da de kom tilbake etter fangenskapet i Babylonia: «Da de kom tilbake fra Babylonia skulle de bygge opp igjen tempelet. Da fant de bokrullene. De ble helt fra seg da de fant ut hvor mye de hadde forsømt seg av det de var pålagt av Herren. Da ble det tatt opp igjen<sup>66</sup>.» Løvhyttefesten er godt forankret i Tora, men dermed er den også med i den norske Bibelen. Da kan en stille spørsmålet: hva har det å si for norske kristne at festen er så tydelig villet av Gud? Dette kommer vi tilbake til, men først litt om at løvhyttefesten har vært mer kjent for bare et par hundre år siden, her i Norden.

---

<sup>64</sup> Int 3, s 1

<sup>65</sup> Int 3, s 1

<sup>66</sup> Int 3, s 9

## 2.2.2 Nordisk salmetradisjon

Alle tre viser til tydelige tradisjoner og skriftbelegg for den jødiske feiringen, men at det er få som egentlig kjenner til den i norsk sammenheng. Lars kommer frem til at det må ha vært mer fokus på det før. Han har ikke hørt om løvhyttefesten før han ble engasjert i DNI, men i to av salmene i norsk tradisjon har han sett løvhyttefesten bli brukt på to måter. I julesalmen «Det kimer nå til julefest» av Grundtvig, står det i ett av versene:

*I Betlehem er Kristus født,  
som frelser oss fra synd og død  
Nå kom den store løvsalsfest  
nå ble vår Herre hyttens gjest.*

Her er altså løvsalsfesten oppfylt ved at Jesus ble født til jorden i jula.<sup>67</sup> Den andre salmen han trekker fram viser tydelig at det er snakk om en framtidig fest. Brorsson skriver i salmen «Den store hvite flokk å se» i andre verset:

*Fra syd og nord, fra øst og vest  
de samles til hans løvsalsfest,  
og Lammet selv  
ved livets elv  
er både vert og gjest.*

Her er det, som Lars påpeker, et framtidspunkt. Den endelige løvsalsfesten i evighe- ten der Lammet, altså Jesus, er til stede. Grethe sier om den siste salmen: «Så det er en gammel sang, og den har skjønt noe. De har plukket det opp og så har det blitt helt borte for oss.»<sup>68</sup> Begge to regner med at det tidligere var større kjennskap til løvhyttefesten i Norge og Norden også.

---

<sup>67</sup> Int 3, s 11

<sup>68</sup> Int 1, s 7

## 2.3 Røtter og tradisjoner

Vi skal se litt på informantenes tanker om temaet jødiske røtter. Tittelen på oppgaven tenker jeg er et utsagn som viser litt hvordan informantene plasserer seg i forhold til jødisk tro og tradisjoner, derfor skal vi se nærmere på dette utsagnet først. Deretter vil jeg belyse konkret hva informantene tenker om det jødiske satt opp mot det bibelske.

### 2.3.1 «Det er roten som bærer greinene»

Det begynte med at Gud skapte himmel og jord. Gud skapte menneskene, og så ser du Guds frelsesplan gjennom Det gamle testamentet. Og så blir det en kallsfornyelse som Joel har forutsagt om at Den Hellige Ånd skulle komme og ta bolig i enkeltmennesket og ikke bare i profeter. Du kan ikke si at historien begynte på pinsedag, det er totalt bak mål, det er Gud som er fra historiens opphav, og som er der hele veien.<sup>69</sup>

Grethe mener at mange kristne, og mange kirkesamfunn, kun fokuserer på NT. Hun mener at det fører til at en mister sammenhengene og dermed blir fattigere i forståelsen av hva NT handler om. Mange kaller 1. pinsedag for kirkens fødselsdag, men hun mener det er en fornyelsesdag fordi det blir tilført noe nytt til det som allerede var der. Weyde (2004) diskuterer om versene fra 39 og utover i 3. Mos 23 er kommet til mellom de to tempelperiodene, og om formålet kan ha vært å bygge identitet ved å skape en kontinuitet til de han kaller «eksodus-generasjonen». Da får folket en tydeligere felles historie som er med på å holde dem sammen. I tillegg blir frelsesverket til Gud tydelig, og en får en forventning om at han kan - og skal gjøre det igjen.<sup>70</sup> Kanskje er det noe av det samme informantene gjør når de trekker fram det de kaller sine bibelske røtter; de skaper en kontinuitet bakover til Jesus og de første kristne. Da får folket «de kristne» et felles utgangspunkt som kan samle. Dette stemmer også med det Assmann sier om hvordan man bruker narrativer til å skape en felles identitet og

---

<sup>69</sup> Int 1, s 8

<sup>70</sup> Weyde 2004:142

en felles fortelling. Det skapes en tydelig linje bakover til noe som gir fellesskap. I følge Assmann er nettopp markeringer og feiringer med på å opprettholde denne følelsen av identitet<sup>71</sup>. Det kan virke som at det er noe av dette Grethe er på jakt etter når hun uttrykker at det er på høy tid å feire høytid<sup>72</sup>.

Mange er opptatt av røttene sine og hvor en kommer fra. I Bibelen er slektskap viktig. Vi finner flere kapitler med slektstavler i både NT og GT. Den første boken i NT; Matteus, bruker de første tolv versene sine på å gi leseren Jesu ættetavle tilbake til Abraham, via David. Jeg forstår at for mine informanter er det viktig å finne røttene sine. De finner en identitet, som kristne, i det de kaller sine jødiske røtter. Gjennom å forstå mer av kultur og kontekst på den tiden NT ble nedskrevet vil de forstå mer av innholdet også. Dermed vil de også forstå mer av det de tror på og bygger livet sitt på.

Lars trekker fram verset i Rom 11.17ff og viser til Paulus som sa til: «hedningefolkene at de ikke måtte bli for store på det. Det er roten som bærer greinene. Der lever jeg i min forståelse, og da kjenner jeg sevjen stiger og gir liv.»<sup>73</sup> Utfordringen i dette er hva det egentlig er som er roten og greinene. Han nevner ikke noen stamme, men mellom rot og greiner pleier det også å være en stamme. Har den noen plass i dette bildet? Rolf Gunnar Heitmann, generalsekretær i DNI, tolker versene som en lignelse eller et bilde der ikke alle detaljene nødvendigvis trenger å ha en forklaring. Men han mener «roten» henviser til Guds utvelgelse og alle gaver knyttet til den. Roten er fundamentet og livskilden. Gjennom den hentes næring og sevje som går gjennom stammen og ut i greinene og ut til hele treet. Dermed blir roten et instrument som Gud bruker til å gi treet liv. Roten er altså ikke folket; jødene, det er folkets *livskilde*. Treet, både stamme og greiner, er Gudsfolket; de som tror på Gud og av hans godhet får være greiner på stammen, mens de som «ikke bærer frukt»; ikke tror, blir hugget av. Dette gjelder både de opprinnelige greinene; jødene, og de innpodede greinene; hedningene. Men en kan alltid på nytt bli innpodet. Men hva med stam-

---

<sup>71</sup> Assmann 2010

<sup>72</sup> Int 1, s 8

<sup>73</sup> Int 3, s 19

men? Heitmann mener at vi godt kan kalle Jesus for stammen. Han viser til at Paulus i 1. Kor 12.27 sier at de som er døpt til Kristus er Jesu legeme i verden. Og til Rom 7.4 der Paulus sier at som Kristi kropp skal en bære frukt. For å kunne bære frukt forutsettes det at en får kontakt med røttene via stammen.<sup>74</sup> Hvis en tolker Lars ut i fra denne forståelsen så er det utvelgelsen av jødene som fremdeles gjelder, og at Gud bruker den som et instrument for å gi liv til resten av treet. Dermed er norske kristne avhengige av det jødiske folks utvelgelse for å få næring, og den får en gjennom stammen; Jesus. Betyr dette at det jødiske like mye tilhører de kristne? I så fall; kan en bygge på jøder og jødedommens teologi/pedagogikk/ritualer i dag, eller må man «hoppe tilbake» til noe som har vært før? Dette skal komme tilbake til, først skal vi se litt på hva en mener kristne kan betrakte som sitt i Bibelen, og hva som er jødene sitt, ved å diskutere begrepet jødisk satt opp mott bibelsk.

### 2.3.2 Jødiske eller «Bibelske» røtter?

Alle tre informantene bruker ordet «bibelsk» ved flere anledninger, men de snakker oftest om «jødiske røtter». Grethe vil gjerne bruke løvhyttfesten som et trosopplæringstiltak i Den norske kirkes trosopplæringsreform<sup>75</sup>. Hun argumenterer med at:

det er veldig misforstått at dette er en jødisk fest, for det er en veldig klar bibelsk fest! Det er en av de tre store høytidene som 3. Mosebok snakker om; det er påske og pinse og løvhyttfesten. Så når vi har klart å plassere jula på et annet sted enn løvhyttfesten, så har vi tenkt at dette har ikke noe med Jesus å gjøre, og da er det ikke vår fest. Og det tenker jeg er helt misforstått, fordi den har så mye bibelsk relevans til våre liv.<sup>76</sup>

Her ser vi at bibelsk blir satt opp mot jødisk. Grethe vil ikke gå med på at det som står i Det gamle testamentet er forbeholdt jødene. Vi ser at hun er tydelig på at det er en forskjell på jødisk og kristen religion. Kristendommen er ikke en *fortsettelse* på

---

<sup>74</sup> Heitmann, Rolf Gunnar. mail 14.mars 2015

<sup>75</sup> Trosopplæringsreformen ble vedtatt av Stortinget i 2001 og omfatter alle menigheter i Den norske kirke. Den har som formål at alle menighetene skal ha en sammenhengende og systematisk trosopplæringsplan for alle sine døpte mellom 0-18 år, uansett funksjonsevne (www.kirken.no)

<sup>76</sup> Int 1, s 5



jødedommen, det er en *videreføring*. Hun har vært ute for at jøder har reagert på at det har vært arrangert jødisk påskemåltid som de forstår som kristne, og hun arrangerer derfor heller bibelske påskemåltid.<sup>77</sup> Igjen ser vi at «bibelsk» markerer at det er en forskjell fra det som er jødisk. Det er viktig å få fram at det er ikke jødisk det er snakk om, det er noe mer enn det, noe forskjellig fra det; det er bibelsk. Det markeres at en ikke tar noe som er jødisk; stjeler fra jødene, men at en tar i bruk det en som kristen rettmessig har fått gjennom Bibelen. Eva viser til at det i 3. Mos står at det er Herrens høytider, og mener at det dermed ikke bare er tenkt for jødene.<sup>78</sup> Fokuset er på hvem en feirer høytidene for og ikke hvem det er som feirer dem. For Eva er hele Bibelen ment for henne og ikke bare NT. Det får hun tydelig fram ved beskrivelsen av NT som bind II, altså fortsettelsen på GT som er bind I. For å forstå alt bedre kreves bind I. Særlig sammenhengen i Bibelen er viktig for henne, den må ikke bare leses som enkelthistorier. Sammenhengen er at det er en ledelse hele veien, at den røde tråden er Gud. Dette gir henne en forklaring på hvor Jesus kom fra og at det var en plan.<sup>79</sup> Informantene prøver å vise at de gjennom å tro på Jesus har fått Bibelen og dermed er alt dets innhold også ment for dem som hedninger. Men det er likevel ikke det samme som Gud påla jødene. De som tror på Jesus er ikke pålagt det som Gud pålegger jødene i GT. Alt er annerledes for dem som lar Jesus forandre og være en del av det jødiske sånn at det blir bibelsk. Lars sier det sånn:

Der en kan bruke de jødiske høytidene for å illustrere skal man gjøre det, men de må ikke ta over for Jesus. Det er heller Jesus som har tatt over for dem. Men de var såpass rike i sin antydning at vi forstår Jesus bedre om vi fordyper oss i de jødiske høytidene. Forstår noen av ordene hans bedre. Som for eksempel «jeg er livets vann».<sup>80</sup>

Ritene Jesus hadde er for informantene som norske kristne i dag. Samtidig så er det enda viktigere at de ikke skal brukes fordi de er jødiske, men fordi Jesus brukte dem til å synliggjøre noe. Med andre ord bør de brukes hvis de kan forklare eller bidra til

---

<sup>77</sup> Int 1, s 15

<sup>78</sup> Int 2, s 3

<sup>79</sup> Int 2, s 7-8

<sup>80</sup> Int 3, s 7

at en forstår Jesus og hans ord bedre. På den andre siden ser vi at det er viktig ikke å «ta fra» jødene det som er deres og gjøre noe som er jødisk til noe kristent bare for å gjøre det. Poenget er, som Lars framhever, å belyse sin egen tro og forstå mer av ens egne religiøse mysterier.

Det virker som at det ikke er alt det som ligger lagret i det kulturelle minnets arkiv som er lov å bruke for kristne i Norge i dag. En beveger seg inn i et referanseminne som ikke utvetydig tilhører dem. Den tidlige kirken var med på å legge noen ting i arkivet, men de ødela aktivt mye og de sensurerte mye også. Dermed ligger nå utfordringen i om en klarer å hente opp fra den tida fra den tidlige kirken begynte å avvise det de anså for jødisk. For hva skjer om en går inn i den jødiske kanon og det jødiske kulturelle minnets arkiv for å hente opp ting der? Er dette å gå inn i en annen kulturs minne, eller tenker man at en faktisk er tilbake i et utgangspunkt som er felles hvis en går til tiden da den kristne bevegelsen oppstod? Det kan være derfor informantene velger å bruke nettopp begrepet «bibelsk». Det inkluderer GT, og ved å vektlegge det som like gjeldende som NT gjør de også krav på det kulturelle minnet som hører til det. Informantene mine er tydelige på at de regner jødernes historie før Jesus som sin historie. Likevel er de ydmyke til at dette først og fremst er Guds utvalgte folk sin historie selv om de mener at den også tilhører dem. Vi har sett at de ikke vil hente opp fra arkivet noe som ikke passer inni deres kristne kontekst, og viser dermed at de ikke vil gjøre krav på det de anser som å være forbeholdt jødene.<sup>81</sup> Likevel er det nødvendig for dem å lære av jødene og hvordan deres utvikling har vært. Dette kan være et utfordrende felt å gå inn i. Vi skal se litt mer på hva de mener er deres rettigheter i det neste kapittelet.

## **2.4 Gir røttene rettigheter?**

Vi har sett på at informantene mener at de har røtter tilbake til det jødiske, gjennom sin Bibel. Nå skal vi diskutere hvilke rettigheter disse røttene fører med seg for de kristne. Mener de for eksempel at de bare kan plukke det de vil fra det jødiske kulturelle minnets arkiv?

---

<sup>81</sup> Assmann 2010

### 2.4.1 Hva får en norsk kristen til å se til jødene og deres tradisjoner?

Gjennom GT følger en israelsfolket, både på godt og vondt, holder Grethe fram. En blir kjent med Gud og hans nærhet til menneskene, men også at hedningene er tenkt på og inkludert. Jødene har tatt vare på og videreutvikla tradisjoner opp gjennom tidene. Derfor mener Grethe at det ikke bare er å overføre moderne jødiske tradisjoner til en kristen sammenheng. Noe kan også ha blitt utviklet som en motvekt til det kristne. Likevel:

Det ligger noe fundamentalt der i de jødiske feiringene, og i jødisk livsanskuelse, som faktisk handler om Guds nærværet gjennom livet, og som vi mister. Vi løsriver det ved å bruke Det nye testamentet som om plutselig på pinsedag kom Den Hellige Ånd og så begynner vår religion!<sup>82</sup>

Ved å løsrive historiene i NT fra miljøet de er henta fra mister en mye forståelse. Det virker som Grethe har behov for å sette seg selv og sin tro inn i en sammenheng. Hun er sikker på at en jøde som leser NT vil forstå mye bedre enn en norsk kristen som ikke har noen jødisk bakgrunn:

Sonoffer, for eksempel, med lammet; norske barn forbinder lammet med Vegard Ulvang ull og tørkepapir og.. ikke sant? Det søte! Offertradisjon eier vi jo ikke, og vi synes kanskje det er vanskelig å takle det selv, og så snakker vi ikke om det, og så skjønner vi ikke at Jesus kom for å sone våre synder. Så vi mister så mye underveis!<sup>83</sup>

Det er tydelig at hun føler at israelsfolkets historie er en del av hennes egen historie, men at det er et skille ved Jesus. De tradisjonene israelsfolket hadde fram til og med Jesus virker det som hun ser på som en del av sin arv. Tradisjonene jødene har utvikla etterpå er ikke hennes. Det er et viktig skille av respekt for jødene, men jeg tolker det også som at hun ikke ser på disse tradisjonene som helt autentiske. De er ikke direkte fra Gud, fordi de ikke er i Bibelen. Og her er vi inne på diskusjonen i ka-

---

<sup>82</sup> Int 1, s 8

<sup>83</sup> Int 1, s 9

pittel 2.1.3; hvordan brukes skriftene, tradisjonene og overleveringene, og hvilken plass skal de ha i det religiøse livet. Når Eva sier at det er «Herrens høytider», og ikke jødernes, så kan det vitne om et bibelsyn der Mosebøkene ikke bare er jødernes historie, men også hennes som norsk kristen i dag. Det vil likevel ikke si at hun mener at alt er for henne, for hun er ikke jøde, men hedning. Det virker som at det ligger en utfordring i hva som er hennes og hva som er jødernes. Hva er viktig å videreføre, og hva gjorde Jesus fordi han var jøde i Palestina rundt år 0-35 e.v.t? Hva er det som i så fall skal bestemme hva det er som skal videreføres av en kristen hedning i Norge?

Lars mener hans jødiske røtter handler om to ting. Først er hans troverdighet i formidlingen avhengig av at han tar veien om den opprinnelige fortellingen. Her ser han for eksempel på det å bare formidle et påskebudskap om at Jesus døde på korset som å stjele til seg noe som ikke er hans. Han kan ikke kutte av den linjen han mener går bakover. For han personlig blir høytiden også fattigere, fordi han gjennom den jødiske påsken forstår mer av symbolikken i det som står om den påsken de kristne feirer. Han ser på det som så alvorlig at hvis han kutter av den jødiske påskefeiringen er det som at han stjeler noe som egentlig er gitt han i gave. Dermed har han ikke noen respekt for giveren. Med dette som bakgrunn føler han et forhold til det jødiske folket; han kjenner en forbindelse til dem som folk. Han sier nesten poetisk at: «Av og til kan jeg vel nesten være fristet til å si at jeg kjenner en strøm av velsignelse fra dem og inn i mitt eget trosliv.»<sup>84</sup> For det andre så handler det om det teologiske for Lars. Han er veldig opptatt av det Paulus skriver i Romerbrevet, og da særlig kap 9-11 om forholdet mellom jøder og hedninger. Han mener at i den kristne tradisjonen så er jødene nullet ut. De er avskrevet av Gud og det er kun den kristne kirken som gjelder. For Lars betyr det at de kristne har gjort nettopp det Paulus advarte dem mot i Rom 11; de er blitt for store på det og regner seg om bedre enn jødene. I stedet skulle det vært sevje fra den opprinnelige roten som siver inn i menighetene. Så kommer han igjen tilbake til det som er det viktige for han: Jødene må bli kristne. Han er bekymret for at det er under en prosent kristne i Israel i dag. Likevel er han tydelig

---

<sup>84</sup> Int 3, s 16

på at det er jødene som representerer roten, og som er treet. Han som hedningekristen får lov å være en grein på dette treet. Resultatet, mener han, er at han omtaler jødene med større mildhet og respekt enn han ville gjort uten dette perspektivet.<sup>85</sup>

Lars sin refleksjon innebærer altså at enten er jødene roten, eller de er i direkte kontakt med roten på en måte han som innpodet grein ikke har mulighet til. For at han skal få sevje, som jo er essensielt for å leve og vokse, så må han være i kontakt med røttene sine gjennom resten av treet. Det er den ene delen. Den andre delen er at han må ha med seg det som skjedde før Jesus kom, for ellers tenker han at han stjeler en fortelling fra jødene og bruker den helt som han selv vil. Så hvis han inkluderer jøden Jesus sin historie, og deretter fyller den med det jøden Jesus gjorde, da viser han respekt for det som var, selv om han fyller den med noe nytt.

For Lars er det flere aspekt ved jødernes liv som er interessante, for eksempel synagogen og hvordan de bruker den. Han liker at de bruker det både som en samlingshall og møtepunkt samtidig som at det er et bedehus eller kirke, hvis en bruker norsk kristen terminologi på det. Han skulle ønske en kunne møtes mer, gjøre forskjellige ting og dele mer av livet i tilknytning til kirkene i Norge også.<sup>86</sup> Han ser at jøder også er ulike i møte med religion, slik som kristne, men det virker som refleksjonen hans det går mer på hvordan de inkluderer alt i livet sitt. Synagogen, som er det religiøse samlingsstedet deres, er også der de samles til andre typer fester, møter og sammenkomster. Troen og religionen er en naturlig del av livet på en annen måte enn det er i den norske kristne tradisjonen. Jeg forstår han som at dette er noe han ser på som viktig, at dette har hans tradisjon mistet et sted på veien i løpet av de 2000 årene siden de kristne tok en annen vei en jødene. Det handler om å lære av noen som har bevart noe som var viktig også i hans egen tradisjon - en gang.

Grethe er opptatt av det hun tenker er en åpenbar link inn i sitt eget liv når hun vil inkludere mer av det hun kaller sine jødiske røtter i sitt eget trosliv. Som vi har sett tidligere er det særlig i vandringen i ørkenen hun ser en klar overføringsverdi i til sitt

---

<sup>85</sup> Int 3, s 16

<sup>86</sup> Int 3, s 2

eget liv. Både Guds frelsesgjerning, vandringen i sand, oaser med hvile og fellesskap med Gud er viktig for henne.<sup>87</sup> Hun trekker fram vandringen som et av de viktige aspektene i de tre store høytidene siden alle tre er knyttet til utferden av Egypt og tiden før israelsfolket kommer til landet Gud har lovet dem. Denne vandringen knytter hun lett til sitt eget liv og vandringen sin mot det landet hun tenker Gud har lovet henne etter døden. Den blir for henne et bilde på livet; tunge stunder, tider med hvile og rikelig med påfyll, men Gud er alltid der sammen med henne. Dermed forstår jeg henne som at det å feire høytidene med de gammeltestamentlige fortellingene integrert både beriker hennes forståelse av Gud, men det setter henne også inn i en tusenårig sammenheng. Også Eva ser linken til eget liv, og da særlig til det å ha løse teltplugg og ikke gro fast i dette livet. En er på en vandring gjennom livet, men den vil ta slutt en gang og da kommer en til målet. For israelsfolket var målet Kanaans land, mens for henne som kristen er målet å en gang komme til himmelen. Hun bemerker også hvordan israelsfolket knurret mot Gud og spør om ikke vi også gjør det. De måtte gå i bot og bønn, noe hun mener hun også må gjøre. Selv om de var trassige tok Gud vare på dem, og den samme trofastheten mener hun at han også viser henne. Hun leser løvhyttefesten som et forbilde på evigheten og himmelen, og skulle ønske at en la vekt på den i Norge. Hun ser for seg en nydelig høsttakkefest eller løvhyttefest i menighetene her.<sup>88</sup>

#### 2.4.2 Hvorfor skal en norsk kristen feire løvhyttefesten?

Det er tydelig hos alle tre informantene mine at det å bruke fortellingene fra Det gamle testamentet i tillegg til å sette seg inn i jødisk og arabisk kultur i Midtøsten nå, vil gi en helt annen forståelse av fortellingene i Det nye testamentet. De er enige om at konteksten Jesus skal ha levd i og skikkene da har mye å si for hvordan det han sier i NT skal tolkes og hva det har å gi kristne i dag. Lars viser til vannseremonien under løvhyttefesten. Da hentet man vann i Siloa-dammen utenfor byen og bar det tilbake til tempelet. Der helte man det i en perforert skål så det rant ned på alteret. Han mener dette ble koblet til et vers fra Jesaja: «Med glede skal dere øse vann av frelsens kil-

---

<sup>87</sup> Int 1, s 2

<sup>88</sup> Int 2, s 5

der»<sup>89</sup>. I en annen perforert skål ble det helt olje, som også rant ut over alteret og som skulle være et tegn på en lengsel etter det Lars kaller *åndsutgytelsen*. Da sa de: «Herre kom nå snart med den nye oljen, kom nå snart med din ånd.» Han viser til at Jesus sier: «om noen tørster, skal han komme til meg å drikke, av hans indre skal det, som skriften har sagt, renne strømmer av vann<sup>90</sup>» i Joh 7.37-38. Han mener at det kan se ut som at Jesus kobler seg til de to sermoniene, den med vannet og den med oljen.<sup>91</sup> Det er tydelig at han ved å forstå mer av feiringen av løvhyttefesten i tempelet forstår mer av hva som ligger i dette verset og fortsettelsen i vers 39: «Dette sa han om den Ånd de som trodde på ham, skulle få. For Ånden var ennå ikke kommet, fordi Jesus ennå ikke hadde fått del i herligheten.»<sup>92</sup>

For Grethe er det viktig at norske kristne ser verdien av å feire løvhyttefesten for å få tak i budskapet om at de ikke er gudsforlatte selv om de lever i en vanskelig verden. Hun vil at de skal se at Gud ikke er en Gud som står utenfor og ser på og håper at de klarer å komme seg gjennom livet. I stedet ser han dem i ørkenen og bygger telt hos dem sånn at han kan være sammen med dem. Det er viktig for henne at de ser en hellig Gud som samtidig er nær, og det mener hun at en gjør når en bor i en løvhytte.<sup>93</sup> Poenget for Grethe er ikke først og fremst å feire løvhyttefesten i seg selv, men det hun mener er budskapet som ligger i festen. I tillegg trekker hun fram flere perspektiv ved høytiden, som det å ta en pause fra alt stresset en lever i. Ved å ta fri fra mange tekniske hjelpemidler, og særlig internett med sosiale medier, kan man ha mer fokus på Gud, hverandre og fellesskapet. Ekstra bra er det å bare bo i et rom i huset, eller i en hytte på verandaen eller i stua. Dette kommer vi nærmere inn på i neste kapittel. Noe vi også skal se nærmere på i neste kapittel er fokuset på å overlevere fortellingene. Særlig med trosopplæringsreformen som krever at kirken tar ansvar for opplæringen av medlemmene sine blir dette viktig. Grethe løfter fram at norske kristne må ta i bruk flere sanser enn det hun uttrykker at de gjør i dag. Hun mener de første kristne og den aller tidligste kirken gjorde dette, men at kirken allere-

---

<sup>89</sup> Jes 12.3

<sup>90</sup> Jf Joh 7.37-38

<sup>91</sup> Int 3, s 7

<sup>92</sup> Joh 7. 39

<sup>93</sup> Int 1, s 6

de fra 300-tallet selv begynte å forkaste det. Argumentasjonen hennes blir på en måte en legitimering av at kirken kan begynne å feire høytidene med inspirasjon fra hvordan jødene gjør det. Min forståelse er ikke at hun mener at en skal plutselig hente tilbake alt sånn som det var for 2000 år siden, og hun uttrykker flere ganger at det jødiske i dag ikke er det sammen som det var da. Hun tror heller ikke at det er mulig å begynne med alt på en gang, men at en må starte med barnefamiliene og formidle at det er på tide å ta opp igjen feiringen av høytidene. Måten å gjøre det på er å gi dem gode hjelpemidler til å skape glede over å feire. Samtidig tror hun at hvis en klarer å få fram at det handler om et levende liv med Gud, så ønsker de dette både for seg selv og barna sine. De må også få med seg at de kan feire overalt der de er, på stranda, på hytta, hjemme eller i kirka. Men de må få redskaper som de kan bruke og som er relevante for dem.<sup>94</sup> Jeg tolker henne som at hun ser på løvhyttefesten som et redskap til å være helt menneske sammen med Gud. Den er et hjelpemiddel til å begynne å snu den veldig kognitive norske måten å være kristen på. Ved flere anledninger bruker hun varianter av uttrykket «vi er kristne med baken og med ørene»<sup>95</sup>, altså en tro og et trosliv som er preget av det kognitive.

Gjennom å fokusere på hva som skjedde med israelsfolket kan en forstå Jesus, mener Grethe. Hun er sikker på at en kan telle på en hånd de som vet at Jesus kom til løvhyttefesten den åttende dagen. Dette var den store festdagen og han snakket altså om seg selv som det levende vannet. De som trodde på han skulle få en ånd som gjorde at det skulle renne strømmer av levende vann. De som var der da skjønnte helt sikkert hva han snakket om, siden de var midt i en høytid med en daglig seremoni som gikk ut på ånd og vann. Fordi kristne ikke kjenner godt nok de jødiske tradisjonene i dag, er Grethe redd for at de mister mye av innholdet i NT.<sup>96</sup>

For Lars er det ikke en selvfølge å begynne å feire løvhyttefesten i menigheten sin, særlig ikke som et breddetiltak for å nå alle døpte.<sup>97</sup> Han har vært med på å arrangere løvhyttefest i sammenhenger der kristne familier har dratt på leir eller lignende. Da

---

<sup>94</sup> Int 1, s 10

<sup>95</sup> Int 1, s 8

<sup>96</sup> Int 1, s 9

<sup>97</sup> Int 3, s 17-18



har de brukt tid på å bygge løvhytte, såpass stor at de har fått plass til et bord og et par stoler. De har pyntet med frukt og grønnsaker. Så har de brukt den i møtet sitt ved at det som skjer på scenen er inne i løvhytten. Han har også vært med på å lage så stor hytte at det har vært plass til alle barna inni<sup>98</sup>. Det kan virke som at han ikke er helt ferdig med å tenke gjennom om det er en god idé for norske kristne å adoptere løvhyttefesten inn blant sine egne feiringer. På den ene siden har han hatt gode erfaringer med å gjøre det i etablerte sammenhenger, men han er i tvil om det å ta det inn i større menighetssammenhenger og ikke minst i trosopplæringen. Det kan virke som at han er usikker på om det pedagogisk kan legges til rette sånn at alle kan forstå og få tak i det. Han reflekterer mens han snakker og kommer fram til at pedagoger sikkert kunne fått noe ut av det. For eksempel med høsttakkefest i kirka og en lapp med hjem om hvordan de kunne lage sin egen løvhytte hjemme og med en takkebønn de kunne be sammen.<sup>99</sup> I tillegg til å se for seg at de kan feire i kirken, så ser han også potensialet til å sende med barna en lapp hjem, og dermed knytte hjemmet til feiringen. Det må likevel være en mening med at en skal bruke høytiden, og det sentrale for Lars er å få fram en større takk for det Gud har gjort. Han er opptatt av at han står i en sammenheng der folk har takket for det Gud har gjort før vår tid. Den norske kirke har allerede en høsttakkefest i kirkeåret, ofte knyttet til Mikkelmesse den 29.september<sup>100</sup>. Lars tror at løvhyttefesten kan forstørre og fordype den takkefesten kirken har fra før. Da er det viktig at en bruker færrest mulig ord, men i større grad bruke de andre sansene; se, smake høre og gjøre.<sup>101</sup> Høsttakkefesten kan da få et dypere innhold og videre omfang.

Informantene uttrykker flere behov. De har et behov for å stå i en sammenheng, for å forstå mer av Bibelen, for å vise mer takknemlighet og et behov for å komme bort i fra at religiøs er noe man er med hodet og ikke så mye med kroppen. Grethe snakker om å ta en pause fra alt det materielle og hun snakker om å være kristen med hele seg, både kroppen og livet. Dette i motsetning til det de tenker er tilfelle blant kristne i

---

<sup>98</sup> Int 3, s 17-18

<sup>99</sup> Int 3, s 18

<sup>100</sup> <http://kirken.no/nb-NO/kristen-tro/kirkearet/spesielle-dager/?id=32235> og <https://snl.no/h%C3%B8sttakkefest>

<sup>101</sup> Int 3, s 18

dag. Dermed kan det tolkes som at deres leting i det kulturelle minnets arkiv er en reaksjon på noe i samfunnet. De vil hente opp en markering som får fokuset deres over på takknemlighet for det en har fått i motsetning til jaget etter mer. De vil hente opp en fest som er preget av glede, som inviterer til å være religiøs med kroppen, i motsetning til å sitte og høre på noen som kan noe, forklare det for dem<sup>102</sup>, som Grethe sier. De vil ha en høytid som markerer sammenhengen de står i, linjen bak til de første kristne, i motsetning til for eksempel julen eller påsken som de tenker at har mistet mye av sitt egentlige budskap blant folk<sup>103</sup>. Men kan de bare overta disse tradisjonene fra jødene?

### 2.4.3 «Rettigheter» til jødernes tradisjoner

Vi har allerede snakket en del om at både Lars og Grethe ser på en del av de jødiske tradisjonene som at de også er for dem som kristne. Kanskje først og fremst fordi de også er omtalt i Bibelen, noe som for dem legitimerer dette. I tillegg var de en gang de kristnes tradisjoner, men kirken som institusjon har forkastet dem. De mener at dette var en stor feil av kirken, og vil prøve å hente dem tilbake. På spørsmål om de kristne har rett til å ta over de jødiske feiringene, reflekterer Eva først over at det nok er noen jøder som mener at de kun er for jødene. Likevel har hun både møtt mange og kjenner flere som synes det er fint at kristne verdsetter de jødiske høytidene og feirer dem. De føler seg på en måte respektert, selv om de kristne ikke feirer dem riktig. Det er også viktig for henne å signalisere til sine omgivelser at hun respekterer, er venner med og solidariserer seg med det jødiske folket.<sup>104</sup> Hun har også nevnt at det er Herrens høytider og dermed også for henne, men likevel er det omsorgen og respekten for jødene som er framtrædende i svaret hennes. Kanskje den aller viktigste biten for henne, som legitimerer at hun bruker de jødiske tradisjonene, er både et slags bidrag i kampen mot antisemittisme i Norge, og et bidrag til å gjøre opp for kirken antisemittisme gjennom årene. Hun ser med andre ord på det som nettopp omsorg og respekt. Hun er tydelig når hun sier at hvis en frimodig skal kalle seg kristen og etterfølger av jøden Jesus, så må en sannelig respektere folket hans også! Hun

---

<sup>102</sup> Int 1, s 9

<sup>103</sup> Int 3, s 3, Int 1, s 4

<sup>104</sup> Int 2, s 8

anerkjenner prisen jødene har betalt for å være Guds utvalgte folk, og ser at uten utvelgelsen hadde sannsynligvis ikke nordmenn fått høre om Jesus.<sup>105</sup> Som hedningkristen føler hun at hun må solidarisere seg, som hun kaller det, med det folket som hun har fått evangeliet sitt fra. Dette innebærer å ta avstand fra alle de løgnene og antisemittismen hun mener jødene har måtte tåle i alle år. På andre siden vet hun at det står i Bibelen at dette skal skje, men at det da er viktig å være blant dem som velsigner dem. Eva tenker både på det rent menneskelige, men også på det teologiske og Bibelen. Særlig mener hun at kirken har en oppgave her, fordi den har vært preget av det hun kaller *antijudaisme*, som hun forklarer med å distansere seg mot alt jødisk. I stedet mener hun at de burde se at det er røttene en snakker om.<sup>106</sup> Vi ser spenningene på flere områder. Hun er takknemlig for at hun har fått sitt evangelium, men det krever at hun må solidarisere seg med folket som hun fikk det fra. Samtidig reflekterer hun over at hvis ikke dette folket hadde gått gjennom mange lidelser er det ikke sikkert at evangeliet hadde nådd henne. Hun viser også til at dette folket alltid har vært sånn: «De har aldri fulgt Guds vei fullt ut», sier hun, «folk i verden skal vende seg mot det jødiske folk, det finner vi også i Bibelen, at sånn kommer det til å gå.»<sup>107</sup> Det er forutsett at de skal møte lidelse. Det er viktig for henne at hun ikke er en del av de hun mener forbanner Guds folk. Løftet til Abraham<sup>108</sup> om at Gud ville velsigne dem som velsigner Abraham og forbanne dem som forbanner han, det står fram som levende for henne også i dag. De som forbanner jødene er forbannet av Gud, dermed er det viktig å være med å velsigne dem i dag også. I det ligger både respekten for lidelsen de har gjennomgått, men også alt de bidrar med til verden i dag, både Jaffa-appelsiner og datakomponenter. Til slutt trekker hun også inn seg selv, og alle andre, i utfordringene Gud har med å få folket sitt til å holde seg til paktten. Hun mener ikke det er noe ekstraordinært at jødene ikke klarte å holde seg til Guds ord da, siden ingen klarer det i dag heller. På den ene siden er de ikke noe verre enn alle andre. På den andre siden er de det likevel, fordi kravene som stilles til dem er høyere fordi de er det utvalgte folket.

---

<sup>105</sup> Int 2, s 8

<sup>106</sup> Int 2 s 8

<sup>107</sup> Int 2, s 9

<sup>108</sup> 1. Mos 12.3

Hva skjer om en henter fram ting fra det kulturelle arkivet og setter det inn i vår kontekst i dag? Utfordringen er om det da blir det samme man setter inn i kanon igjen i dag som det var den gang. Ut i fra det Assmann (2010) sier, så er det ikke det. Det blir tatt ut av den konteksten det var i og reinnført i en ny kontekst. Der blir det retolket og får en ny mening. Konkret i forhold til løvhyttefesten så blir jo spørsmålet selvfølgelig om mine informanter tenker at de vil feire den på samme måte som det en tror de gjorde på Jesu tid. Jeg forstår det ikke sånn. Jeg tror de vil hente opp elementer fra arkivet og sette det sammen til en løvhyttefest for kristne i Norge i dag, med andre ord en retolkning og rekontekstualisering.<sup>109</sup> De vil ikke forkaste alle sine egne tradisjoner og ritualer, men heller berike dem ved å plukke ut elementer fra arkivet som gir enda mer mening for dem. Om de har rett til dette er vel ikke mulig å svare objektivt på. Informantene mine har likevel grundige refleksjoner på bakgrunn av sin forståelse av de to religionene og sammenhengene de står i.

## **2.5 «Dypt tenkende og lekende inn i høytiden»**

I dette kapitlet skal vi se på hvilken måte tro uttrykkes og på hvilken måte det er en del av livet. Vi skal se at løvhyttefesten kanskje kan føye seg til i rekken av gledesfester vi importerer, og vi skal se litt på hvordan den passer inn i en norsk kontekst. Men aller først litt om hvordan høytider og helligdager er med på å skape en struktur i livet og året.

### **2.5.1 Liv og tro - høytider som pulsen i livet og året**

«Jeg tenker at sabbaten er gitt som en gave og som en festdag. Og da er det livsrytmen igjen; fra sabbat til sabbat og fra høytid til høytid.<sup>110</sup>» Dette avsluttet Grethe intervjuet med. Hun vektlegger hvordan høytider, inkludert og kanskje viktigst; sabbaten, er med på å skape en livsrytme. Eva mener også at den jødiske festkalenderen er med på å skape en struktur i året og at en går fra den ene høytiden til den andre, med sabbaten jevnt hele året. Hun mener at mange av jødene som kaller seg sekulære også overholder festkalenderen, fordi det er en viktig del av identiteten deres.

---

<sup>109</sup> Assmann 2010

<sup>110</sup> Int 1, s 16

Det har vært med å ta vare på folket, det har skapt fellesskap og identitet.<sup>111</sup> Høytidene og sabbaten er med på å skape struktur og livsrytme i en jødes liv. Den har bidratt til at jødene til enhver tid og sted har beholdt identiteten sin som troende og som folk, samtidig som det har vært en markør mot omverdenen.<sup>112</sup>

Grethe forteller videre med glød hvordan hun mener jøder som praktiserer troen sin, på en annen måte enn kristne har den med seg hele tiden fordi de har den i kroppen sin. Norske kristne mener hun stort sett bare bruker bakenden og ørene. Jødernes høytidsfeiring er ulike norske kristnes. Jødene forteller fortellingene og leser fra skriftene, de spiser symbolretter under påskemåltidet for å kjenne smerten folket deres hadde i Egypt, de holder sabbaten hellig og overholder reglene, de ber til faste tider, de har med andre ord fokuset rettet mot Gud. Hun savner at dette skjer i Norge. Nordmenn drar til fjells i påska, pinsa feires med hagearbeid eller hyttetur, og debatten går livlig om søndagsåpne butikker. «Det er på høy tid å feire høytid!»<sup>113</sup> er konklusjonen hennes. Hun understreker at hun ikke mener at vi skal styres av regler og forskrifter, men at vi mister mye ved at vi ikke lenger feirer høytidene for det de er; *kristne høytider*.<sup>114</sup> Lars trekker fram julefeiringen som en høytid han mener kristne må forsterke. Han er bekymret for at advent er blitt den nye julefeiringen og mener at kristne må prege den med et kristent innhold.<sup>115</sup> «Jeg lengter litt, kjenner jeg, til det å være så dypt tenkende og lekende inn i høytida, som de er».<sup>116</sup> Vi sanser en lengsel etter å fylle høytidene med religiøst innhold og åndelighet i Lars' utsagn, når han henviser til jødiske høytidsfeiringer. Motsetningen er den sekulære trenden i dagens norske samfunn der høytidene er fridager. Jeg tror ikke de tenker at fordi høytidene i Norge ikke inneholder feiring av det kristne innholdet så er de ikke med på å skape en livsrytme i en nordmanns liv, eller i det norske samfunnslivet. Jeg tror mer de tenker at pulsen og livsrytmen i en kristens liv ikke er så framtrødende, og at den kristne kunne fått et rikere åndelig liv ved å tilegne seg en slik livsrytme. På den andre siden ser jeg en bekymring for at det religiøse innholdet blir tatt ut av høytiden, noe som

---

<sup>111</sup> Int 2, s 4

<sup>112</sup> Groth 2000:165

<sup>113</sup> Int 1, s 8

<sup>114</sup> Int 1, s 8

<sup>115</sup> Int 3, s 3

<sup>116</sup> Int 3, s 3

kan føre til at det norske folk mister sin identitet som et kristent folk. Kanskje enda viktigere er bekymringen for at de bekjennende kristne mister sin identitet som et kristent folk.

Dermed må man kanskje spørre hva høytider i seg selv betyr for norske kristne, før en spør om en skal begynne å feire løvhyttfesten som norsk kristen. Mange norske kirker er fulle på juleaften, men veldig få har stor oppslutning på 1.påskedag. Det på tross av at 1.påskedag kanskje burde være en av de viktigste dagene for en kristen å feire, med Jesu oppstandelse. Et motargument kan jo være at kanskje 1.påskedag er en dag som feires i familien og ikke i menigheten. Vi vet ikke med sikkerhet hvordan det norske folk, eller norske kristne feirer denne dagen. Vi vet likevel at den ikke feires på samme måte som for eksempel julaften, og heller ikke på samme måte som høytidene feires hos jødene. Det er dette jeg forstår at Grethe mener med at «det er på høy tid å feire høytid<sup>117</sup>», i tillegg til at hun savner at troen blir en del av livet på en annen måte. Hun referer til ei jente fra Taiwan som hun snakket med. Jenta mente hun ikke var religiøs, men i løpet av samtalen kom det fram at hun hadde ritualer i forbindelse med dødsdagen til noen hun hadde mistet. Dette var bare en del av livet for henne, hun hadde ikke tenkt på det som noe religiøst. Religion er mer grunnfestet i livet, mener Grethe, utenfor Norges grenser.<sup>118</sup> Hun ser på jødene, men også andre kulturer, og ser et liv der religionen på en annen måte enn i hennes egen kultur er innvevd og integrert i livet som helhet. Det gjelder både høytider, og særlig sabbaten, men det gjelder også andre ritualer og bønnelivet.

### 2.5.2 Lekende og tenkende – motsetninger eller utfyllende?

«Barna gleder seg innmari til å bygge disse løvhyttene, og de gleder seg innmari til å bo ute i telt sammen med foreldrene. Det er forskjellig hvordan de gjør det, om de bor der eller om de bare spiser måltidene sine der.<sup>119</sup>» Jeg forstår det ikke som at Grethe mener at barnet alltid står i sentrum i jødisk kultur, men at det er overleveringen som gjør det og at den skjer ofte til barna. Det er viktig at barna hører og lærer fortellinge-

---

<sup>117</sup> Int 1, s 8

<sup>118</sup> Int 1, s 14

<sup>119</sup> Int 1, s 1

ne sånn at de kan gå videre i generasjonene. Hun er veldig opptatt av didaktikken og hvordan overleveringene skal skje. Hun mener at en i norsk kristen sammenheng bruker alt for mange ord og har for skarpe skiller mellom ord og liv. De som har gode formuleringer og tanker er de som verdsettes. Grethe stiller spørsmål til hva dette betyr i hverdagen. Hun viser til hvordan jødene kjenner på historiene med hele kroppen: De smaker i påskemåltidet, de flytter fysisk inn i løvhytta under løvhyttefesten, og de kler seg ut og forteller historien om Ester under purimsfesten, mens de danser, buer, klapper og tramper. Til sammenligning mener hun den norske religiøsiteten går ut på å høre på at noen som forstår seg på noe skal forklare det for andre. Hun rister på hodet over at en i kirken allerede på 300-tallet forbød bruk av mazta-brød som var det brødet Jesus innstiftet nattverden med. Hun mener at kirken helt har mistet bakkekontakt i forhold til sine jødiske røtter.<sup>120</sup> Vi merker en oppgitthet over den norske, protestantiske, måten å være religiøs på. Hun etterlyser, dans, latter, lek og bruk av alle sanser i det hun kaller trosutfoldelse. Hun er klar på at det er mye lettere for barn å lære fortellingene gjennom å leke dem enn gjennom å bare skulle sitte stille og høre dem. Men det er ikke bare barna hun tenker på, de voksne lærer også mer gjennom å bruke kroppen og sansene, enn ved å bare høre ting. Hun viser også til Jesus selv som forbilde på dette ved at han levde det han lærte, han var hele tiden på vandring og han tok disiplene med i det han gjorde.<sup>121</sup>

Lars er opptatt av ritualer og vil ha flere av dem. Jeg spør han om norske kristne har mista noen ritualer:

Ja, men når mistet vi dem? Hva har vi hatt? Ved reformasjonen ble det tatt bort en del for Kristus alene, det skulle ikke være noen konkurrent til Kristus. Dermed ble det kollektive nedtonet. Det private og personlige ble det viktigste og det kollektive, ritualer oss i mellom forsvant.<sup>122</sup>

---

<sup>120</sup> Int 1, s 9

<sup>121</sup> Int 1, s 6

<sup>122</sup> Int 3, s 14

Han vil gjerne jobbe med å gjøre folk bevisst på at en som kristen trenger noen redskap og hjelpemidler som ritualer. Han vil starte med den etablerte bedehusforsamlingen han er en del av. Der vil han ha rollespill som får fram for eksempel bordbønn, kveldsbønn, ting en har på veggene og overføring av fortellinger. Han vil ikke at det skal framstilles som ideal, men som hjelpemidler.<sup>123</sup> Gjennom det han kaller vekkel-seskristendommen mistet norske kristne mange hjelpemidler. Forskjellen er blitt stor til hvordan han ser for seg at de første kristne levde, også med tanke på det individualistiske særpreget vekkel-seskristendommen førte med seg.<sup>124</sup> Han etterlyser kombinasjonen av det tenkende og det lekende; opplevelsen med hele seg, som jødene har med seg i feiringene sine.<sup>125</sup> Her forstår jeg at alle tre er enige i at det gir en dypere og videre forståelse, og kanskje også en annerledes forståelse. De leter i det kulturelle minnets arkiv etter noe annet enn det kognitivt teologiske. Det handler om å hente fram et minne om hvordan man *er* religiøs.

### 2.5.3 Import av gledesfester i et videre perspektiv

«Løvhyttefesten er ikke en lidelsesfest, det er en gledesfest. Og det blir sagt at ingen har skjønnt hva ekte glede er som ikke har vært i Jerusalem under løvhyttefesten. Så det er skikkelig sånn «joy-sak».»<sup>126</sup> Grethe har virkelig lyst til å la nordmenn få del i en feiring som har så tydelig fokus på glede.

Halloween har begynt å sette seg som tradisjon i den norske befolkningen. Hver 31.oktober kler barn seg ut som skjeletter, hekser, monstre og spøkelser, med noen få innslag av prinsesser, feer og superhelter, og banker på dører for å få snop og godteri. Det er en ny tradisjon i norsk sammenheng, importert med god hjelp av handelsstanden. Fra september kan man nemlig kjøpe gresskarlykter, godteri formet som spindellev, edderkopper og monstre, kostymer, stearinlys, særlig i oransje farger, dekorasjoner, kaker formet som frosker eller uhyggelige gresskar og så videre, og så videre. Barna elsker det, de får jo samle inn godteri nok til et halvt år, på en kveld! Valentinsdagen 14.februar får også stor oppmerksomhet i butikker med hjerter

---

<sup>123</sup> Int 3, s 14

<sup>124</sup> Int 3, s 14-15

<sup>125</sup> Int 3, s 3

<sup>126</sup> Int 1, s 2



og ballonger, og for hvert år satser butikkene større og større på for eksempel Black-Friday, fredagen etter Thanksgiving i USA.

Assmann (2010) introduserer begrepene *beskjeder* og *spor* via Jakob Burckhardt.<sup>127</sup> Tradisjoner og kulturelle verdier som skal videreføres og bli en del av det kulturelle minnet blir styrt når de er i form av beskjeder. Beskjedene har en klar adressat og bestemmes ofte av maktbærerene. Kanskje er det det vi ser med innføringen av gledesfestene i Norge. Maktbæreren i vårt tilfelle er rett og slett handelsstanden. Gjennom hvilke type utvalg og mengden av dette utvalget de har i butikkene, reklamen og det felles trykket de ulike typene butikker har, så klarer de å innføre halloween som en tradisjon i Norge. Likevel kan en spørre seg om det er fordi folket lar seg påvirke av dette eller om det er et grunnleggende behov for noe som kan skape fellesskap og glede. Sannsynligvis er det flere årsaker til at halloween har blitt en tradisjon i Norge; markedskrefter, globalisering og behovet for å ha flere ting som skaper fellesskap og identitet. Det har i alle tilfeller blitt en del av vårt kulturelle minne, på kort tid.

Det er nok ikke så sannsynlig at en får drahjelp av markedskreftene til å begynne å feire løvhyttefesten. Kanskje kan det likevel være et behov som er der, eller som kan skapes blant kristne, etter en høytid preget av glede og der en har fullt fokus på å bruke andre sanser enn bare det kognitive. Kanskje er det en lengsel etter å få tak i sporene etter hvordan man kan være religiøs med hele seg og ikke bare med hodet.

#### 2.5.4 Løvhyttefesten og norsk hyttetradisjon

Grethe viser oss et interessant aspekt ved løvhyttefesten når hun trekker paralleller til norsk asketisk hyttetradisjon og det norske forholdet til naturen. Hun er selv glad i natur og friluftsliv, og er opptatt av å ta vare på, sette pris på og vise takknemlighet for det hun tenker Gud har skapt og gitt henne. Hun syns tanken på å få litt fri fra alt «stæsjet» hun omgir seg med og heller leve enkelt, er spennende. Hun vil bytte ut radio, TV og facebook med fellesskap, spill, lek og kos, og bo i et av rommene i huset

---

<sup>127</sup> Assmann 2010:98-99

i stedet for hele.<sup>128</sup> For Grethe virker det som om det er forlokkende å ta et slags oppgjør med den norske velstanden. Hun refererer til den gamle norske tradisjonen med å dra på hytta der en ikke hadde vann og strøm. Løvhyttefesten blir et hjelpemiddel for norske kristne til å distansere seg fra alt det materielle de omgir seg med og strippe det ned til det viktigste; fellesskapet med hverandre og fellesskapet med Gud. Et mål blir å lære mer om hvem Gud er og hva han har gjort for folket sitt. Opplevelser gjør fortellingene virkelig for en, og en leker inn bibelhistoriene. Grethe vil begynne å feire høytidene med mer av sitt opprinnelige innhold, men ikke som tvang. Det skal være fest, og da er det viktig å spille på lag med hvem en er. Vi har sett hvordan hun tidligere har referert til at naturen er Guds katedral, at en kan feire høytidene på fjellet og på stranda. Det kan se ut til at hun på ulike måter henvender seg til det som av mange blir sett på som den «norske folkesjela». Den asketiske hyttetradisjonen, det at mange reiser på fjellet, særlig i påska, og tanken om at en like godt møter Gud ute i naturen som i kirken. Det er viktig både å være kristen med hele kroppen, men også på den måten en er som menneske.<sup>129</sup> Dermed har Grethe argumentert for at løvhyttefesten egentlig passer godt inn i det bildet mange har av å være norsk i forhold til å reise på hytta i ferien og slappe av med hverandre og uten fjernsynet. Nå kan det jo diskuteres hvor godt dette bildet stemmer for den gjengse nordmann i 2015, men likevel er poenget der.

## 2.6 Løvhyttefesten i en eskatologisk ramme

Alle tre informantene mine har pekt på at de tolker det som at det er en uoppfylt dimensjon ved løvhyttefesten. Dette er et viktig aspekt med tanke på hvorfor det eventuelt er viktig for en norsk kristen å feire løvhyttefesten. Det vil vi se på nå til slutt, samt både jøder og hedningers plass i dette framtidsperspektivet. Vi kommer innom informantenes syn på Guds plan med Israel, men også hva de mener om andre kristnes syn på dette. Vi starter med det mest sentrale skriftstedet i Bibelen om løvhyttefestens eskatologiske dimensjon; Sakarja kapittel 14.

---

<sup>128</sup> Int 1, s 1-2

<sup>129</sup> Int 1, s 5-6

### 2.6.1 Sakarja 14

Lars viser til Sak 14 som kapittelet som tas til inntekt for at løvhyttefesten har en dimensjon som enda ikke er oppfylt.<sup>130</sup> Rubenstein (1995) framstiller i korte trekk hvordan kapittelet beskriver at Gud skal samle alle folkeslagene til en kamp mot Israel. Jerusalem skal falle, men Gud selv skal komme og kjempe det siste slaget. Jerusalem skal deretter reises på nytt og Gud blir konge over hele verden. Så skal alle folk komme opp til Jerusalem og bøye seg for han under løvhyttefesten.<sup>131</sup> Eva er klar over at disse versene knyttes til løvhyttefesten og definerer det som den siste krigen som har noe med fullendelsen å gjøre. Hun synes det er spennende, men vil ikke tolke hva det egentlig betyr og går ut på.<sup>132</sup> Lars er den som er tydeligst på framtidsprefetien tilknyttet løvhyttefesten som ligger i Sak 14. Som vi har sett er han opptatt av treklange han ser i de tre store høytidene: De er alle mosaiske, knyttet til en innhøstning, og knyttet til Guds nåde, nå eller i framtiden. Guds nåde i løvhyttefesten handler om at han vandret sammen med israelsfolket, men mest av alt i følge Lars, det som enda ikke er oppfylt: «Det sies at påska er fullført, pinsa er fullført. Løvhyttefesten er ikke fullført, vi mangler enda den samlinga som ligger i løvhyttefestens idé.»<sup>133</sup>

Karl William Weyde (2004) kommer flere ganger innom hvordan deuteronomisten<sup>134</sup> har lagt vekt på den åttende dagen av løvhyttefesten. Han har arbeidet med det hebraiske ordet som brukes i forbindelse med denne dagen. Det innebærer en kollektiv samling på tempelplassen den åttende dagen for å bringe fram en gave til Gud. Kong Salomo gjorde dette ved innvielsen av tempelet og Esra gjorde det da de gjeninnsatte tempelet etter eksilet i Babylon. Videre så er dette med på å forklare Sak 14 og en allmenn tro på at Gud igjen vil komme til Jerusalem og feire løvhyttefesten.<sup>135</sup> Han er opptatt av spørsmålet om hvorfor dette skal skje under løvhyttefesten og hvorfor på en pilegrimsreise til Jerusalem som er universell og tillater de overlevende av Israels

---

<sup>130</sup> Sak 14

<sup>131</sup> Rubenstein 1995:45-46

<sup>132</sup> Int 2, s 14

<sup>133</sup> Int 3, s 8

<sup>134</sup> <https://snl.no/Deuteronomistene>: Deuteronomistene, er navn på en gruppe ukjente forfattere som antagelig har hatt stor betydning for Det gamle testamentes tilblivelse.

<sup>135</sup> Weyde 2004: 160

fiender å bli med. Han diskuterer ulike syn på dette som ikke nødvendigvis er gjensidig utelukkende. Det ene går på at løvhyttfesten hadde en framtidorientering allerede i eksil-tiden og at framtidforventningene med tiden er blitt mer detaljert og spesifikke. Et annet aspekt er at løvhyttfesten sannsynligvis var den største høytiden de feiret i både pre- og posteksiltiden. Da kan det også være naturlig å tenke seg at det er knyttet til den at Gud vil melde sin ankomst. Også det at det er en pilegrimshøytid og at det blir en lang pilegrimsreise for de folkeslagene som ligger langt unna, er et moment han trekker inn.<sup>136</sup>

### 2.6.2. Israel og frelsen

For Lars er det interessant at salmedikterne på 1700- og 1800-tallet har sett og skrevet om løvhyttfestens eskatologiske aspekt. Han undrer på om det kan ha vært en bevissthet rundt dette før. Derimot er han ikke så begeistret for hvordan norske kristne bruker dette aspektet inn i sin teologi om at de selv kan være med å bidra til at det oppfylles raskere<sup>137</sup>. Grethe er oppgitt over de som tror at de kan påvirke endetida og få den til å komme fortere ved at de politisk, og kanskje også militært, støtter Israel. Hun skjønner ikke at de tenker at dette fører til at Gud vil velsigne dem og dermed framskynde endetida. Hun er fast bestemt på at Jesus vil at en skal gjenkjenne tegna, ikke delta i dem. Være med på å lage krig eller bestemme Israels grenser er hun overbevist om at ikke var Jesus sin intensjon. Hun fastholder tre ting som viktige; være våkne, forkynne evangeliet og vise kjærlighet, da er en klar når endetida kommer.<sup>138</sup>

Det er flere syn på både Israel og jødene vei til frelse, også blant de kristne i Norge. Lars forklarer at noen mener det er to spor for å bli frelst, et for hedningene og et for jødene. Hedningene må bli kristne, mens jødene trenger ikke ha hørt om Jesus, bare de tror på Messias. Så finnes det varianter av dette synet, for eksempel mener noen at det ikke er tid for jødene enda. Dermed er det ikke noe poeng å fortelle dem om Jesus, for tida er ikke inne for jødene enda. Han avslutter: «Da er min konklusjon at

---

<sup>136</sup> Weyde 2004:210-236

<sup>137</sup> Int 3, s 11

<sup>138</sup> Int 1, s 12

ja, dem trenger evangeliet. Det mener jeg ligger i Paulus gråt i Romerne 9 og 10. Og de trenger det nå.»<sup>139</sup> Han mener at begge retningene begrunner synet sitt i Bibelen, de leser og tolker forskjellig. Han mener det står sterkt i mange bedehusmiljø, særlig på Sørlandet, at en skal støtte Israel, men en trenger ikke fortelle om Jesus for de har en egen frelsesvei. Han er bekymret for at et par norske kristne aviser han mener målbærer dette synet; dispensjonalismen, som dermed får grobunn i norske hjem. Jøder har stilt seg sterkt kritisk til noen av variantene av dispensjonalistiske syn, for eksempel til at en tror at flere og flere skal samle seg mot jødene, så kommer det et verdensomspennende slag som ender med at en tredjedel av jødene skal omkomme. Deretter skal resten vende seg til Jesus. Lars er oppgitt og refererer noen jøder som har sagt: «Hvordan kan vi fatte tillit til dere kristne som går og venter på at en tredjedel av oss skal dø for at deres tro skal seire?»<sup>140</sup>

Lars viser til det at løvhyttefesten ikke har fått oppfylt nådedimensjonen enda. Han tror det er for å vise at en er i ferd med å oppfylle den siste biten i løvhyttefesten; folk fra alle nasjoner, at så mange reiser ned til Jerusalem. Han er skeptisk til en del av turene som arrangeres for norske kristne for være med å delta i marsjer under løvhyttefesten i Israel. Turene framstilles nesten som at deltakerne skal være med på en profetisk reise og oppfylle Sak 14.<sup>141</sup> Han fascineres av, og syns det er spennende, med det uoppfylte ved løvhyttefesten, samtidig som han er skeptisk til at menneskene selv skal prøve å påvirke oppfyllelsen. Det er et annet og mer politisk fokus:

Ikke sånn 1.mai-politisk, men ja. Det store skismaet, eller dilemmaet i forhold til Israel er jo om de trenger Jesus eller ikke, og skal vi gi dem Jesus? De som er med på denne marsjen, av norske, er nok av de som ikke mener det siste, at det ikke er tid for dem enda. Noen tok litt av for noen år siden og markerte seg som kristne et år, da ble de revet ned av jøder som mente det var utidig å

---

<sup>139</sup> Int 3, s 11

<sup>140</sup> Int 3, s 11

<sup>141</sup> Int 3, s 11

gjøre det i deres marsj. Mens nordmennene ringer hjem og sier at jødene står og ser på mens tårene renner; endelig er det noen som støtter oss!<sup>142</sup>

Han er med andre ord skeptisk både til motivet deres, og til at det som kommuniseres i Norge om Midtøsten ikke framstiller hele bildet. Kanskje presenteres heller ikke hverken hele eller halve sannheten.

Også Eva er kritisk til en del retninger i Norge som mener jøder har en egen vei til frelse, og som Lars mener hun at en finner mange av dem på Sørlandet. Hun kan ikke forstå hvordan de kan komme til den konklusjonen når Jesus sa så klart til disiplene sine, som var jøder, at han var veien, sannheten og livet, og at ingen kan komme til Faderen uten gjennom han. Hun viser til at Jesus kom til jødene først, han gav dem misjonsbefalingen med beskjed om å begynne arbeidet i Jerusalem. Hun argumenterer sterkt for at jødene trenger Jesus for å bli frelst. Men så snur hun problemstillingen til det vi har vært inne på før; hvilken rett har hedningene på det som er jødisk, ved å spørre: «Trenger vi han?»<sup>143</sup> Her inkluderer hun også Jesus i det jødiske, for å sette ting helt på spissen.

Grethe stiller seg undrende til at folk henger seg opp i løftet Gud gav Abraham om velsignelse til dem som velsigner han, og forbannelse til dem som forbanner ham. Hun mener mange tolker staten Israel inn i dette velsignelses/forbannelsesløftet og at det er staten det gjelder, ikke engang det jødiske folket. Dette kaller hun for en «egotripp» for å bli velsigna, og mener at det ikke er kjærlighet til Guds folk som står bak. For en del blir dyrking av staten Israel nesten som en religion. Hun har møtt mange jøder som føler det klamt og unaturlig. De kjenner seg ikke trygge på intensjonen bak, og vet ikke hvor de har dem. Ofte er de mer ekstreme enn jøder i synet på Israels plass og rolle i Midtøsten, men også i synet på de arabiske landene rundt. Det er tydelig at Grethe har jobbet mye med denne problematikken og at hun ser en stor utfordring her. Særlig er det en utfordring at herlighetsgjøringen av Israel og en hver sittende regjering, går på bekostning av å fortelle jødene om Jesus. For henne er det

---

<sup>142</sup> Int 3, s 11

<sup>143</sup> Int 2, s 10

viktigere å få fortalt om Jesus til det jødiske folket enn noe annet. Gjennom det både Paulus og Jesus sier kan hun ikke se noen andre alternativer for at de skal få frelse enn at de tror på Jesus. Gud er alltid større, og Grethe er ærlig på at hun kan ikke vite Guds planer eller forutse hva han kommer til å gjøre. Samtidig kan hun ikke annet enn å ta på alvor det hun mener Bibelen er tydelig på: Også jødernes frelsesvei går gjennom Jesus.<sup>144</sup>

---

<sup>144</sup> Int 1, s 16

### 3. Avslutning

Hovedmålet mitt med denne oppgaven har vært å se på tre norske kristnes tanker om sine jødiske røtter og feiring av løvhyttfesten. Jeg ville finne ut om det finnes et opplevd minne som de kristne deler med jødene; et oppfattet felles kulturelt arkiv fra den tiden den kristne bevegelsen oppstod som informantene argumenterer med. Jeg ville også se på hvordan norske kristne i så fall opplever at de så mange år etterpå kan gå tilbake i dette arkivet og hente opp igjen disse minnene som ligger lagret der, og bruke dem for å argumentere for for eksempel feiringen av løvhyttfesten. Jeg kan ikke gjøre krav på at jeg har funnet *ett* sant og objektivt svar, men jeg mener at jeg har belyst disse spørsmålene fra flere vinkler.

Ved å se på hvordan informantene så på diktomien "oss – dem" var meningen å legge et grunnlag for diskusjonene om informantenes tanker om et felles utgangspunkt for jøder og kristne langt tilbake i tiden. Dette var viktig for å få fram deres syn på jøder. Det viste seg å være preget av takknemlighet, men også av en følelse av å stå i gjeld til dem på vegne av kirkens historie. Ikke minst var det preget av et brennende ønske om at de skulle bli kristne, eller det de kaller messianske eller Jesus-troende jøder. De uttrykker en dyp respekt for jødene av flere grunner. For det første fordi Jesus var jøde, så fordi de har hatt og har gleden og byrden av å være Guds utvalgte folk, deretter for måten de er religiøse med hele seg og med hele livet og for måten de har klart å bevare sitt folk og sin tro. Så ligger fremdeles spørsmålet der om informantenes forsøk på å legitimere kristen misjon til det jødiske folk er godt nok. Igjen vil det være ulike meninger om dette, selv om informantene argumenterer for at det vil kunne anses som et nytt og åndelig holocaust å ikke fortelle dem om Jesus.

Gjennom diskusjonene i denne oppgaven har informantene hatt gode begrunnelser på at de mener de har lov til å hente opp minner fra arkivet til sine opplevde jødiske røtter. Samtidig har de vist at det er mange aspekter som er viktig for dem som krever at de henter dem opp. De er på jakt etter å bedre bygge en identitet som kristne, få et rikere liv både åndelig og sosialt og bli mer praktiserende kristne. De ser en pedagogikk hos jødene som de gjerne vil bruke for å komme vekk fra det individuelle og kognitive fokuset de mener kristne i Norge har.



Det er flere aspekt som byr på utfordringer og etiske refleksjoner. Det kulturelle minnet er dynamisk og i endring, det vil ikke kunne være et en-til-en forhold mellom den antikke og den moderne feiringen, og hvor enkelt er det å innføre en ny høytid i en så etablert religion som kristendommen? Og i hvilken grad skal en ta hensyn til hva jødene mener om dette? Å gjøre løvhyttefesten til en norsk, kristen høytid er nok ikke ferdig tenkt. Informantene mine har allerede identifisert noen viktige triggerpunkt i norske kristne miljø, men også i samfunnet ellers, som kan være til hjelp hvis de jobber målrettet med dem. Det kan være for eksempel fokuset på at det ikke det kognitive må være i førersetet, men at tro også kan utøves på andre måter. Men også fellesskapstanken kan være et aspekt som kan treffe, sammen med fokuset på verdien av å forstå Bibelen i sin opprinnelige kontekst. Men om det likevel er nok til å få innført løvhyttefesten i norsk, kristen festkalender, det gjenstår å se!

# Litteratur

## *Bøker og artikler*

Aschim, Anders, Bibelen – kristendommens hellige skrift, i Braarvig, Jens og Årstein Justnes (red): Hellige skrifter i verdensreligionene, Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2011

Assman, Aleida, The Dynamics of Cultural Memory between Remembering and Forgetting, i Astrid Erll (et all), A Companion To Cultural Memory Studies, Berlin; de Gruyter, 2010

Groth, Bente, Jødedommen, Oslo: Pax Forlag A/S, 2000

Haaland, Gunnar, Den todelte Tora – Tanakh og Talmud, i Braarvig, Jens og Årstein Justnes (red): Hellige skrifter i verdensreligionene, Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2011

Klagsbrun, Francine, Jewish Days. A Book of Jewish Life and Culture Around the Year, New York: Farrar Strauss Giroux, 1996

Körting, Corinna, Der Schall des Schofar. Israels Feste im Herbst. Berlin; New York : de Gruyter, 1999

Leer-Salvesen, Paul, Moderne prester – ved én av dem, i Johnsen, Hans Chr. Garmann, Anne Halvorsen og Pål Repstad (red): Å forske blant sine egne. Universitet og region - nærhet og uavhengighet, Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2009

Rubenstein, Jeffrey L., The History of Sukkot in tje Second Temple and Rabbinic Periods. Atlanta: Scholars Press, 1995

Spaulding, Mary B. Commemorative Identities. Jewish Social Memory and the Johannine Feast of Booths, London: T&T Clark International, 2009

Ulfgard, Håkan, Feast and Future. Lund: Wallin and Dalholm, 1989.

Weyde, Karl William, The Appointed Festivals of YHWH. Tübingen: Mohr Siebeck, 2004

## *Internett:*

Deuteronomistene: <https://snl.no/Deuteronomistene>: Lest 19.mai 2015

Høsttakkefest: <https://snl.no/h%C3%B8sttakkefest>: Lest 4. april 2015

Israelsmisjonen:

- <http://www.israelsmisjonen.no/om-oss/organisasjon/visjon>: Lest 5.feb 2015

- [www.israelsmisjonen.no](http://www.israelsmisjonen.no): Lest første gang: 3.januar 2015

- [www.snl.no/israelsmisjonen](http://www.snl.no/israelsmisjonen): Lest 19.mai 2015

Jødiske museum om sukkot:

<http://www.jodiskemuseum.no/site/livssyklus/sukkot.html>: Lest 1.juni 2015

Mikkelsmesse: <http://kirken.no/nb-NO/kristen-tro/kirkearet/spesielle-dager/?id=32235>:  
Lest 4.april 2015

NettBibelen: [www.bibelen.no](http://www.bibelen.no)

Mail fra generalsekretær i DNI, Rolf Gunnar Heitmann, 14.mars 2015.